

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення Рахункової палати

від 25.07.2023 № 15-2

Звіт
про результати аналізу поточного стану
щодо оцінки соціально-економічних втрат
у сфері сільського господарства

м. Київ

<http://www.rp.gov.ua>

Вступне слово члена Рахункової палати

Вищі органи аудиту (далі – ВОА) відіграють важливу роль у забезпеченні підзвітності та прозорості в управлінні катастрофами (впровадження заходів готовності до катастроф, реагування на них та ліквідації їх наслідків). Згідно з INTOSAI-P 12 «Значення та переваги вищих органів аудиту – вплив на життя громадян» робота в інтересах суспільства передбачає додаткову відповідальність ВОА, що потребує підтвердження постійної значущості такої роботи для громадян, парламенту та інших зацікавлених сторін.

Нині перед ВОА постають нові виклики, які зумовлені, зокрема, зростанням кількості збройних конфліктів. Такі виклики потребують об'єднання зусиль ВОА для належної оцінки глобального впливу війни та збитків, спричинених війною, і вироблення для урядів держав рекомендацій щодо оптимальних шляхів подолання їх наслідків.

На жаль, Україна на сьогодні потерпає від збройної агресії Російської Федерації, яка принесла на нашу землю смерть, горе, страждання й масштабні збитки для економіки, в тому числі у сільськогосподарській сфері. Це знищені поля, вкрадене зерно, техніка і готова продукція, зруйновані та розграбовані склади, підприємства, тимчасово втрачені території через окупацію.

Щоб зрозуміти втрати у сільськогосподарській сфері, розмір прямих і непрямих збитків, належність їх оцінки, ми і провели аналіз поточного стану щодо оцінки соціально-економічних втрат у цій сфері, опрацювавши інформацію 5 органів виконавчої влади та 24 обласних державних (військових) адміністрацій та дані станом на 01.04.2023.

Я дякую за сприяння в проведенні цього контрольного заходу всім об'єктам, до яких ми зверталися за наданням відповідної інформації, насамперед обласним державним (військовим) адміністраціям. Наша мета є спільною – повна перемога та подальше відновлення України, у тому числі і за рахунок відшкодування російським агресором заподіяних збитків і втрат. Висловлюю також подяку експертам проекту «Зміцнення потенціалу зовнішнього аудиту відповідно до міжнародних стандартів в Україні»¹, які надавали нам посильну консультативну допомогу під час проведення контрольного заходу. Запропоновані експертами підходи до здійснення аналізу та наші напрацювання знайшли своє відображення у підготовлених експертами проектах Керівництва з питань аудиту відповідності застосовуваних на рівні держави підходів до розробки методології оцінки шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та Керівництва з питань аудиту відповідності проведеної оцінки шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та затвердженій методиці.

**Член Рахункової палати
Віктор БОГУН**

---

¹ Проєкт фінансується Європейським Союзом та реалізується DAI

ЗМІСТ

1. РЕЗЮМЕ ДЛЯ КЕРІВНИКА.....	4
2. ВСТУП.....	14
3. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СИЛИ ОДНІЄЇ ДЕРЖАВИ ДО ІНШОЇ, А ТАКОЖ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВДАНУ ШКОДУ ТА ЗБИТКИ, ЯКЩО ТАКЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СИЛИ ВІДБУЛОСЯ.....	17
4. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ	24
5. АНАЛІЗ СТАНУ РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИК, ВІДПОВІДНО ДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВАМ (ГОСПОДАРСТВАМ)	29
6. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ЩОДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	39
<i>6.1. Аналіз поточного стану оцінки щодо втрат земельного фонду сільськогосподарського призначення (внаслідок окупації, забруднення, засмічення) .....</i>	<i>39</i>
<i>6.2. Аналіз поточного стану оцінки вартості втраченого, знищеного чи пошкодженого майна сільськогосподарських підприємств (господарств) .....</i>	<i>51</i>
7. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	59
8. ІНФОРМАЦІЯ ПРО АНАЛІЗ.....	70
9. ДОДАТКИ.....	73
10. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	81
11. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	83

1. РЕЗЮМЕ ДЛЯ КЕРІВНИКА

Важливість аналізу

Військове вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року в Україну призвело до значних соціальних, економічних та екологічних втрат, в тому числі в агропромисловому секторі.

За попередніми оцінками Світового банку, внаслідок збройної агресії Російської Федерації економіка України у 2022 році зазнала спаду на 29,2 відсотка. У той же час витрати на відновлення України зросли вже до 411 млрд дол. США². Ця сума більш ніж удвічі перевищує розмір економіки країни 2021 довоєнного року.

Факт вчинення Росією збройної агресії проти України визнаний і засуджений більшістю країн світу. Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 02.03.2022 підтримала 141 країна світу. Крім того, 40 найбільш розвинених країн світу ввели економічні санкції проти Російської Федерації та осіб, пов'язаних з її владою, та арештували належні їм активи (станом на кінець червня 2023 року Радою ЄС введено одинадцять пакетів таких економічних та індивідуальних санкцій³).

У правовому полі України формується комплексний та загальний механізм відшкодування збитків і втрат, завданих суб'єктом неправомірних дій, яким є Російська Федерація. Україна також веде активні міжнародні переговори із напрацювання механізмів репарацій, спрямованих, зокрема, на чітке розуміння того, хто матиме право ухвалювати такі рішення та за рахунок яких коштів ці рішення виконуватимуться.

Враховуючи зазначене, Рахункова палата у межах визначених конституційних та законодавчих повноважень провела аналіз поточного стану щодо оцінки соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства. Цей контрольний захід охоплює лише сферу сільського господарства, а отже, є одним із проміжних контрольних заходів, який здійснюється Рахунковою палатою за цим напрямом.

Ключові результати аналізу

1. Міжнародне законодавство забороняє та засуджує здійснення збройної агресії однієї країни по відношенню до іншої. Разом з тим, якщо така агресія відбулась, то питання захисту цивільного населення та приватної власності на міжнародному рівні регулюються, зокрема, Конвенцією про захист цивільного населення під час війни, Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі та Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

---

² Russia's Invasion of Ukraine and Cost-of-Living Crisis Dim Growth Prospects in Emerging Europe and Central Asia [Електронний ресурс] Доступний з: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/04/06/russian-invasion-of-ukraine-and-cost-of-living-crisis-dim-growth-prospects-in-emerging-europe-and-central-asia>.

³ Санкції проти РФ [Електронний ресурс] Доступний з: <https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-uf>.

Російська Федерація збройною агресією проти України порушила міжнародне законодавство та норми і звичаї ведення війни.

Статутом ООН⁴ заборонено як ведення війн, так і застосування військової сили. Відповідно до Статуту ООН право держави на ведення війни, застосування сили дозволяється лише у 2-х випадках:

- ухвалення резолюції Ради Безпеки ООН про здійснення збройного втручання міжнародними силами (стаття 44 Статуту ООН);
- самооборона держави (індивідуальна) чи союзу держав (колективна) (стаття 51 Статуту ООН).

Російська Федерація як країна – засновник ООН порушила статут цієї організації. Про це зазначено і в резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022, в якій збройна агресія Російської Федерації засуджена як така, що порушує статтю 2 (4) Статуту ООН, а також суверенітет, незалежність та територіальну цілісність України. Крім того, Російську Федерацію цією резолюцією зобов'язано припинити застосування сили проти України та вивести свої збройні сили за межі міжнародно визнаних кордонів України. Міжнародний суд ООН у наказі від 16.03.2022 про забезпечувальні заходи у справі щодо звинувачень у геноциді (Україна проти Російської Федерації) за Конвенцією про попередження та покарання злочину геноциду, прийнятою Генасамблеєю ООН 09.12.1948, теж зобов'язав Російську Федерацію зупинити воєнні дії, розпочаті 24.02.2022 на території України.

Російська Федерація порушила й інші норми міжнародного права, зокрема Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, а саме статтю 28: мародерство у місті чи місцевості, навіть якщо їх взяли штурмом, забороняється.

Про численні факти мародерства, вчинені військовими Російської Федерації у містах Буча, Ірпінь, Маріупіль та інших регіонах України, знають у всьому світі.

За інформацією Національної поліції України⁵, лише за фактами викрадення, пошкодження або знищення майна сільськогосподарських підприємств, вчиненими військовими Російської Федерації на території України з 24.02.2022 по 01.04.2023, уже розпочато 633 кримінальні провадження за правовою кваліфікацією частини першої ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу України.

2. Національне законодавство щодо оцінки шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та їх компенсації перебуває на стадії формування.

Аналіз засвідчив, що питання визначення та відшкодування шкоди та збитків на національному рівні регулюються, зокрема, Конституцією України, Цивільним

---

⁴ Статут Організації Об'єднаних Націй підписаний 26.06.1945 в м. Сан-Франциско на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй зі створення Міжнародної Організації та набув чинності 24.10.1945. Складовою Статуту є Статут Міжнародного суду.

⁵ Лист від 29.05.2023 № 19920/24/13/2-23/ВС.

та Кримінальним процесуальним кодексами України, законами України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" (далі – Закон № 1207), від 23 березня 2023 року № 2923 "Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України" (далі – Закон № 2923).

 Національне законодавство, що регулює питання визначення та відшкодування шкоди та збитків, крім норм Закону № 2923, передбачає можливість відшкодування шкоди і збитків, завданих фізичним та юридичним особам, в цілому, у тому числі і внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, за цивільним позовом у кримінально-процесуальному порядку.

Конституція України (частина третя статті 124) визначає, що юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Кримінальний процесуальний кодекс України (стаття 55) передбачає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Верховний Суд (Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21)) зазначив, що у разі застосування "деліктного винятку" будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й Російською Федерацією, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним та повноважним судом.

 Закон № 2923 визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

При цьому дія Закону № 2923 в частині надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна не поширюється на об'єкти нерухомого майна, що на день набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні",

знаходилися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, визначеній відповідно до Закону № 1207.

Закон № 2923 (стаття 2) отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна визначає лише фізичних осіб - громадян України (пункт 1 частини першої статті 2) та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителів багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи. Отже, Закон № 2923 не регулює питань компенсації за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна будь-яких суб'єктів господарювання внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

 Закон № 2923 (стаття 14) визначає правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. При цьому пунктом 2 частини першої статті 14 визначено, що реєстр пошкодженого та знищеного майна створюється для забезпечення збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про пошкоджене та знищене майно (у тому числі пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття) незалежно від того, чи передбачається компенсація за пошкодження або знищення такого майна відповідно до цього Закону. Отже, національне законодавство потребує подальшого удосконалення у частині визначення правових та організаційних засад, зокрема, надання компенсації за пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття.

У зв'язку з ухваленням Комітетом Міністрів Ради Європи рішення від 12.05.2023 щодо створення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та Статуту, яким керуватиметься Реєстр, а також приєднанням (або виявленням наміру приєднання) Європейського Союзу та 43 країн до Реєстру, створеного учасниками Саміту глав держав та урядів Ради Європи, який проходив у м. Рейк'явік 16–17 травня 2023 року, нагальною є потреба у створенні правового механізму включення до міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, даних Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, який створено відповідно до Закону № 2923.

 Розширена часткова угода про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, передбачає створення бази даних для фіксації доказів втрат або збитків, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам через протиправні дії Російської Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року. Також до цієї бази даних вноситимуть фінансові претензії постраждалих

до Російської Федерації. Угодою встановлено, що узгоджені та підтверджені претензії будуть реалізовані згодом, коли міжнародна спільнота погодить механізм компенсації та джерела його наповнення.

Реєстр охоплюватиме період три роки та забезпечуватиме запис доказів та інформації про претензії щодо втрат, збитків чи пошкоджень, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Реєстр є лише першим кроком до створення комплексного механізму компенсації, який забезпечить виплату Російською Федерацією повного відшкодування відповідно до міжнародного права, в тому числі за рахунок активів, розташованих в інших країнах. Кінцевою метою є створення Компенсаційної комісії, яка безпосередньо розглядатиме претензії та присуджуватиме компенсації, та Компенсаційного фонду, який акумулюватиме кошти для виплати компенсацій, на підставі міжнародного договору.

3. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, передбачає процедуру визначення таких шкоди та збитків, починаючи з 19 лютого 2014 року.

Відповідно до Порядку № 326 визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у сфері сільського господарства здійснюється за напрямками:

шкода, завдана земельним ресурсам (підпункт 9 пункту 2) – за цим напрямом затверджені дві методики: Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167), Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.10.2022 № 295);

економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств (підпункт 18 пункту 2) – за цим напрямом затверджена Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (спільний наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223);

шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці (підпункт 22 пункту 2), – методика не затверджена⁶ (згідно з пунктом 2 Постанови № 326

---

⁶ Методика визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці, внаслідок збройної

відповідальними за затвердження цієї методики є Мінагрополітики за погодженням із Мінреінтеграції та Держпродспоживслужбою).

Пунктом 5 Постанови № 326 також надано право місцевим державним адміністраціям (на період воєнного стану – військовим адміністраціям), виконавчим комітетам сільських, селищних та міських рад проводити аналітичну і стандартизовану оцінку шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Водночас аналіз засвідчив необхідність подальшого удосконалення методичних підходів до визначення розміру шкоди та збитків, зокрема за Методиками № 295 та № 3904/1223. Потребують удосконалення:

 Методики № 295 та № 3904/1223 в частині встановлення порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) завдання шкоди та втрат, що є важливим етапом процедури визначення шкоди, завданої збройною агресією Російської Федерації, а також порядку і строків передачі копій підтверджуючих документів органам влади, відповідальним за визначення такої шкоди;

 Методика № 295 у частині:

особливостей проведення рекультивації земель та відновлення меліоративних систем в умовах воєнного стану, зокрема безпекової складової (проведення розмінування земель тощо);

встановлення суб'єкта-ініціатора визначення таких збитків;

 Порядок № 284, на який міститься посилання в Методичці № 295, зокрема, в частині врахування особливостей визначення збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України.

4. Аналіз засвідчив, що Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економіки України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, Державна податкова служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національна поліція України, Офіс Генерального прокурора, а також 24 обласні державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації), у межах визначених повноважень вживають заходів для визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у тому числі у сфері сільського господарства.

За інформацією Мінагрополітики, Міндовкілля, Держекоінспекції, ДСНС та 24 обласних державних (військових) адміністрацій, станом на 01.04.2023 попередньо обраховані втрати у сфері сільського господарства, які охоплені відповідними напрямками, передбаченими пунктом 2 Порядку № 326, становлять 897 300,5 млн гривень. При цьому варто зазначити, що така оцінка

агресії Російської Федерації, затверджена наказом Мінагрополітики від 28.06.2023 № 1328 (зарєєстровано в Міністерстві юстиції України 12.07.2023 за № 1182/40238).

шкоди та збитків є аналітичною і неповною, а отже, і недостатньо доказовою у судовому розгляді. Крім того, оцінити реальні масштаби втрат, у тому числі у сфері сільського господарства, стане можливим лише після відновлення територіальної цілісності України. Зокрема,

 Держекоінспекція поінформувала, що шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам (земельно-екологічний напрям), на вказану дату становить 867 951,2 млн грн⁷: шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами, – 856 035,1 млн грн; шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості, – 11 916,1 млн гривень;

 обласні державні (військові) адміністрації надали інформацію, що на 01.04.2023:

попередньо обрахована шкода, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення (земельно-виробничий напрям), становить 5 694,8 млн грн: збитки, завдані власникам (землекористувачам) землі, – 5 584,2 млн грн; витрати на відновлення меліоративних систем – 110,5 млн грн та витрати на рекультивацію земель – 0,1 млн гривень;

економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, а саме сільськогосподарських суб'єктів господарювання, – 21 370,4 млн грн, з яких 10 216,1 млн грн – прямі збитки (вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності – 10 206,9 млн грн та втрати підприємств недержавної форми власності від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, – 9,2 млн грн) і 11 154,3 млн грн – непрямі (упущена вигода), при цьому експертними висновками підтверджені лише 40,9 млн грн (0,2 відс. загального обсягу);

шкоди та збитків зазнали 1444 сільськогосподарські підприємства (господарства) недержавної форми власності, якими втрачено 12,4 тис. од. техніки, у тому числі сільськогосподарської, 398 будівель тваринницьких комплексів, 5,5 млн голів сільськогосподарських тварин, у тому числі птиці та 6 тис. бджолосімей;

Також обласні державні (військові) адміністрації поінформували, що через невизначення методики, оцінка шкоди, завданої особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці (підпункт 22 пункту 2 Порядку № 326), не здійснювалася. Разом з тим Донецька військова адміністрація повідомила орієнтовний обсяг збитків за цим напрямом внаслідок знищення чи пошкодження виробничих потужностей у сфері рослинництва (а саме овочівництва, у тому числі закритого ґрунту) – 41,0 млн гривень.

---

⁷ Без врахування втрат земельного фонду на тимчасово окупованих територіях України.

 ДСНС зазначила, що витрати, зафіксовані у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення, – 2 243,1 млн гривень;

 Нацполіція поінформувала, що за результатами досудового розслідування 633 кримінальних проваджень сума збитків, нанесених військовими Російської Федерації у період з 24.02.2022 по 01.04.2023, становить 489,4 млн гривень.

 Результати аналізу засвідчили, що станом на 01.04.2023 на тимчасово окупованій території України залишається 4 124 суб'єкти господарювання. Відповідно, поррахувати шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам), які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, до повної деокупації території неможливо.

5. Збройна агресія Російської Федерації проти України впливає на життя мільйонів людей і спричиняє масове переміщення населення. Сільське господарство, яке є основним джерелом доходу для 17,2 відс. населення, серйозно постраждало і дедалі більше зазнає втрат. За оцінкою Київської школи економіки (KSE) (звіт від 24.04.2023), прямі та непрямі збитки і втрати (пошкодження), завдані аграрному сектору України у 2022 році в результаті збройної агресії Російської Федерації, становлять 40,2 млрд дол. США: 8,7 млрд дол. США – прямі збитки (пошкодження), 31,5 млрд дол. США – непрямі втрати. Крім того, у звіті KSE зазначено, що для покриття потреб у реконструкції та відновленні аграрного сектору України необхідно 29,7 млрд дол. США.

Збройна агресія Російської Федерації вкрай негативно впливає на сільськогосподарську виробничу систему: порушуються ланцюги створення вартості та постачання, ціни є непередбачуваними, сільське населення страждає. Хоча наслідки збройної агресії більш суттєві в прифронтових областях, вони відчутні і на решті території країни. Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції через збройну агресію відчутно зростають по всій країні та негативно впливають на доходи сільськогосподарських підприємств: за 2022 рік задекларовано на 6 відс. більше збиткових господарств. При цьому втрати державного бюджету від ненадходження відповідних податкових платежів становлять 11,0 млрд гривень.

До закінчення збройної агресії неможливо точно розрахувати обсяг втрат, яких зазнав український агросектор, проте можна констатувати наявність значних ризиків часткової або повної втрати та знищення машин, обладнання, складських приміщень, худоби, багаторічних насаджень та запасів, а також масштабних пошкоджень сільськогосподарських угідь на території тих областей України, які опинилися в зоні проведення воєнних (бойових) дій, або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), а це 15,5 млн т запасів зернових, 34,8 відс. поголів'я сільськогосподарських тварин та 48,5 відс. сільськогосподарської техніки.

Через воєнні дії збір урожаю основних сільськогосподарських культур в 2022 році порівняно з 2021 зменшився на 24,4 відс., поголів'я сільськогосподарських тварин – на 12,5 відс., птиці – на 6,1 відс., що призводить до додаткових втрат сільського господарства.

Крім того, внаслідок підриву російськими окупаційними військами у 2023 році Каховської ГЕС, збитки для рибної галузі від загибелі лише дорослих особин можуть сягнути 95 тис. т, або близько 4 млрд гривень. За попередніми розрахунками Мінагрополітики, збитки від загибелі усіх біоресурсів становитимуть до 10,5 млрд гривень. І це без врахування шкоди і збитків, спричинених затопленням сільськогосподарських угідь, пошкодженням і повною зупинкою функціонування меліоративної інфраструктури, яка забезпечувала зрошення на 584 тис. гектарах. Перша оцінка KSE, проведена спільно з Мінекономіки та Мінінфраструктури, засвідчує, що від підриву Каховської ГЕС пряма шкода для агрокомплексу України оцінюється у 25,7 млн дол. США, непряма – більше 230 млн дол. США щорічно. Отже, ця катастрофа впливатиме на сільське господарство ще багато років.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України з метою створення комплексного механізму оцінки та компенсації збитків і шкоди, завданих збройною агресією Російської Федерації, доручити відповідним центральним органам виконавчої влади:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України в установленому порядку проекти нормативно-правових актів щодо:

визначення джерел, порядку та механізмів відшкодування шкоди та збитків, завданих суб'єктам господарювання збройною агресією Російської Федерації;

внесення змін до Порядку № 284 в частині врахування особливостей встановлення шкоди та збитків, завданих збройною агресією, та визначення власників або користувачів земельних ділянок, яким завдано шкоди та збитків, замовниками землепорядної документації, висновків експертів, розрахунків втрат тощо;

порядку оцінки, фіксації, документування та реєстрації макроекономічної шкоди, збитків або втрат, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам внаслідок міжнародно-протиправних діянь Російської Федерації в Україні або проти України;

правового механізму включення до міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, даних Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, який утворено відповідно до Закону № 2923.

Міністерству аграрної політики та продовольства України:

- внести зміни до Методики № 295 в частині:

врахування особливостей проведення рекультивації земель та відновлення меліоративних систем в умовах воєнного стану, зокрема безпекової складової (проведення першочергових заходів з розмінування земель/будівель тощо);

встановлення суб'єкта-ініціатора визначення таких збитків та порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) уповноваженими органами (Нацполіція, СБУ, ДСНС);

доповнення шаблонами документів ("Повідомлення з описом суми завданих збитків та документами, на підставі яких такі збитки визначені" та "Акт з визначення та відшкодування збитків"), запропонованих Рекомендаціями USAID;

- ініціювати проведення на рівні обласних (районних) військових адміністрацій роз'яснювальної роботи з сільськогосподарськими підприємствами (господарствами) щодо фіксації, обрахунку (відповідно до Методики № 3904/1223) та інформування про завдані шкоду та збитки з метою отримання компенсації у подальшому.

Опрацювати питання встановлення у Методичі № 295 відповідального за визначення шкоди та збитків відповідно до Порядку № 284 або, за необхідності, розробити та внести в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт акта про внесення змін до Порядку № 284.

Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України внести зміни до Методики № 167 щодо врахування вартості консервації земель для визначення розміру шкоди від забруднення ґрунтів.

Міністерству економіки України спільно з **Міністерством юстиції України** та **Фондом державного майна України** розглянути можливість доповнення Методики № 3904/1223 в частині визначення порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) уповноваженими органами (Нацполіція, СБУ, ДСНС) та покрокової інструкції щодо фіксації пошкодження об'єктів підприємств із зразками оформлення відповідних документів, запропонованих Рекомендаціями USAID.

Обласним державним (військовими) адміністраціям разом з місцевими органами самоврядування розглянути можливість розробки покрокового плану заходів з відновлення порушених земель, який би включав, зокрема, еколого-геохімічну оцінку земель, розробку робочих проєктів землеустрою щодо рекультивації порушених земель і проєктів реконструкції та капітального ремонту меліоративних систем та/або окремих об'єктів інженерної інфраструктури.

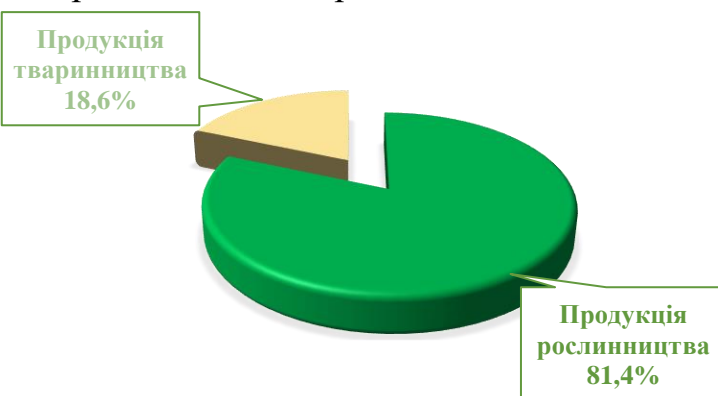
2. ВСТУП

Сільське господарство – одна з провідних галузей економіки України, завданням якої є **забезпечення населення продовольством** і отримання сировини для цілого ряду галузей промисловості. На відміну від промисловості, **технологічний процес у сільському господарстві тісно пов'язаний з природою**, де **земля – головний засіб виробництва**. Сільськогосподарські угіддя становлять 41,3 млн га (в тому числі 33,2 млн га ріллі), або 68,5 відс. загального земельного фонду країни. Саме тому ця галузь має **найбільший вплив на природне середовище**, ніж будь-яка інша галузь народного господарства.

У 2021 році сільське, лісове та рибне господарство займали **12,4 відс. у валовій доданій вартості України**⁸.

За даними Держстату, господарствами усіх категорій у 2021 році вироблено продукції сільського господарства на суму 712 566,3 млн грн, у тому числі продукції рослинництва – 580 267,7 млн грн (81,4 відс.), тваринництва – 132 298,6 млн грн (18,6 відс.) (рис.1).

Найбільші обсяги виробництва, зокрема продукції рослинництва, забезпечувалися у 2021 році господарствами усіх категорій північних, центральних та південних областей України (рис. 2).

Рис. 1. Структура продукції сільського господарства у 2021 році

Рис. 2. Виробництво продукції рослинництва підприємствами усіх категорій у розрізі областей у 2021 році

⁸Україна у цифрах 2021. Статистичний збірник [Електронний ресурс] Доступний з: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_Ukraine%20in%20figures_21u.pdf.

Довідково. Загальний підхід до швидкої оцінки збитків та непрямих втрат розроблений KSE на основі методологій Світового банку і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Варто зазначити, що за даними ДСНС близько 30 відс. території України може бути заміновано, в тому числі значна частина сільськогосподарських земель, що спричиняє додаткові витрати та створює ризики для виробництва сільськогосподарської продукції. Також через блокаду Російською Федерацією Чорного моря збільшуються витрати та ризики і для експорту Україною сільськогосподарської продукції.

Крім того, російські окупаційні війська вночі 6 червня 2023 року підірвали греблю Каховської ГЕС, спричинивши найбільшу техногенну катастрофу в Європі за останні десятиліття. Внаслідок цього терористичного акту, за інформацією Мінагрополітики, затоплено орієнтовно 10 тис. га сільськогосподарських земель лише на правобережжі Херсонщині. На лівому березі області, який перебуває під окупацією, ця площа в декілька разів більше.

Знищення Каховської ГЕС фактично залишило без джерела води 94 відс. зрошувальних систем у Херсонській, 74 відс. – Запорізькій та 30 відс. – Дніпропетровській областях, що вже наступного року може призвести до перетворення полів на півдні України у пустелі. Без Каховського водосховища постраждають не лише аграрії та водокористувачі, а й джерела питного водопостачання населених пунктів.

Внаслідок знищення Каховської ГЕС збитки для рибної галузі від загибелі лише дорослих особин можуть сягнути 95 тис. т, або близько 4 млрд гривень. Всього, за попередніми розрахунками Мінагрополітики, збитки від загибелі усіх біоресурсів становитимуть до 10,5 млрд гривень¹¹.

Перша оцінка KSE, проведена спільно з Мінекономіки та Мінінфраструктури, також засвідчує, що від підриву Каховської ГЕС пряма шкода для агрокомплексу України оцінюється у 25,7 млн дол. США, непряма – більше 230 млн дол. США щорічно.

Запорукою досягнення справедливості для всіх, хто постраждав від незаконних дій Російської Федерації проти України, є ефективна імплементація всеохоплюючого міжнародного механізму компенсації.

---

¹¹Знищення росіянами Каховської ГЕС завдало значних збитків сільському господарству України [Електронний ресурс] Доступний з: <https://minagro.gov.ua/news/znishchennya-rosiyanami-kahovskoyi-ges-zavdalo-znachnih-zbitkiv-silskomu-gospodarstvu-ukrayini>.

3. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СИЛИ ОДНІЄЇ ДЕРЖАВИ ДО ІНШОЇ, А ТАКОЖ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВДАНУ ШКОДУ ТА ЗБИТКИ, ЯКЩО ТАКЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СИЛИ ВІДБУЛОСЯ

Висновки

Міжнародне законодавство забороняє та засуджує збройну агресію однієї країни по відношенню до іншої. Російська Федерація збройною агресією проти України порушила міжнародне законодавство та норми і звичаї ведення війни.

Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 07.11.2022 № A/ES-11/L.6 визначено необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму відшкодування за збитки, втрати чи пошкодження, які спричинені міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні чи проти України.

Рішенням Комітету Міністрів Ради Європи від 12.05.2023 створено Розширену часткову угоду про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та Статут, яким керуватиметься Реєстр.

Створення Реєстру є першим кроком до запровадження комплексного механізму компенсації, який забезпечить виплату Росією повного відшкодування відповідно до міжнародного права, в тому числі за рахунок її активів, розташованих в інших країнах. У подальшому передбачається створити Компенсаційну комісію, яка безпосередньо розглядатиме претензії та присуджуватиме компенсації з Компенсаційного фонду. Акумулявання коштів для виплати компенсацій з Компенсаційного фонду передбачається здійснювати на підставі міжнародного договору.

Міжнародна судова практика з розв'язання спорів щодо відшкодування за збитки, втрати чи пошкодження, спричинені міжнародно-протиправними діями однієї країни проти іншої, засвідчує необхідність розроблення чітких механізмів та методики фіксації збитків, які б відповідали міжнародному законодавству та слугували належною доказовою базою. До проведення оцінки збитків, втрат чи пошкоджень та їх документування слід залучати незалежні міжнародні організації, зокрема і місію ООН.

Результати аналізу

Статутом ООН заборонено як ведення війн, так і застосування військової сили. Відповідно до Статуту ООН право держави на ведення війни, застосування сили дозволяється лише у 2-х випадках:

- ухвалення резолюції Ради Безпеки ООН про здійснення збройного втручання міжнародними силами (стаття 44 Статуту ООН);
- самооборона держави (індивідуальна) чи союзу держав (колективна) (стаття 51 Статуту ООН).

Російська Федерація як країна – засновник ООН порушила Статут ООН. Про це зазначено і в резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022, в якій збройна агресія Російської Федерації засуджена як така, що порушує статтю 2 (4) Статуту ООН, а також суверенітет, незалежність та територіальну цілісність України. Крім того, Російську Федерацію цією резолюцією зобов'язано припинити застосування сили проти України та вивести свої збройні сили за межі міжнародно визнаних кордонів України. Міжнародний суд ООН у наказі від 16.03.2022 про забезпечувальні заходи у справі щодо звинувачень в геноциді (Україна проти Російської Федерації) за Конвенцією про попередження та покарання злочину геноциду, прийнятою Генасамблеєю ООН 09.12.1948, теж зобов'язав Російську Федерацію зупинити військові дії, розпочаті 24.02.2022 на території України.

Питання захисту жертв війни у разі, якщо збройна агресія відбулася, на міжнародному рівні також регулюються Женевськими конвенціями¹², Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі¹³, Римським статутом Міжнародного кримінального суду¹⁴ та відповідними деклараціями, положеннями чи протоколами, прийнятими на їх виконання.

 У статті 28 Положення про закони і звичаї війни на суходолі IV **Гаазької конвенції**, підписаної 18.10.1907, вказано: "Мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється".

 Право на володіння **майном** захищається Додатковим протоколом від 20.03.1952 до **Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод**, підписаної 04.11.1950.

Рішенням Комітету Міністрів Ради Європи від **16.03.2022 Росія виключена** зі складу цієї організації та відповідно до статті 58 Конвенції як держава-учасниця Конвенції звільняється від виконання своїх зобов'язань через 6 місяців після того, як перестала бути членом Ради Європи. Водночас це не звільняє її від зобов'язань

---

¹² Ухвалення конвенцій відбулося 12.08.1949 в м. Женева (Швейцарія) на Дипломатичній конференції за участі представників понад 60 держав світу. Сьогодні у Женевських конвенціях від 12.08.1949 беруть участь усі держави світу, а самі конвенції з додатковими протоколами до них є фундаментом міжнародного гуманітарного права.

Є чотири самостійні міжнародні договори: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни.

¹³ Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі підписана 18.10.1907 у м. Гаазі. Набрала чинності для України 24.08.1991.

¹⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду – міжнародний договір, що заснував Міжнародний кримінальний суд. Ухвалений на дипломатичній конференції в м. Рим 17.07.1998 і набрав чинності з 01.07.2002. Станом на вересень 2019 року Римський статут підписали 155 держав (Україна – 20 січня 2000 р.), ратифікували – 122 (Україна не ратифікувала). Римський статут встановлює чотири основні міжнародні злочини: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини і злочини агресії. Водночас під час переговорів розглянуті для внесення й інші злочини, зокрема екоцид.

за цією Конвенцією щодо будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.

Це означає, що **Росія до 16.09.2022 є учасником цієї Конвенції і повинна її дотримуватись**. У свою чергу Європейський суд з прав людини буде приймати та розглядати заяви проти Росії щодо порушень, які мали місце до 16.09.2022, і **на все, що до 16.09.2022 вчинила Росія, можна бути поскаржитися в Європейський суд, у тому числі заявникам, які зазнали збитків через російсько-українську війну**.

 Римський статут Міжнародного кримінального суду (пункт "а" частини другої статті 8) зазначає, що воєнним злочином є будь-яке з діянь проти осіб чи майна, що охороняються відповідною Женевською конвенцією 1949 року, зокрема незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та присвоєння майна, що не викликано безпосередньою військовою необхідністю.

 У резолюції **Генеральної асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022** збройна агресія Російської Федерації засуджена як така, що **порушує статтю 2 (4) Статуту ООН, а також суверенітет, незалежність та територіальну цілісність України**. Крім того, Російську Федерацію цією резолюцією було зобов'язано припинити застосування сили проти України та вивести збройні сили за межі міжнародно визнаних кордонів України.

Подібних висновків дійшов і Міжнародний суд ООН, який у наказі від 16.03.2022 про забезпечувальні заходи у справі щодо звинувачень в геноциді (Україна проти Російської Федерації) за Конвенцією про попередження та покарання злочину геноциду, прийнятою Генасамблеєю ООН 09.12.1948, зобов'язав Російську Федерацію зупинити військові дії, які вона розпочала 24.02.2022 на території України.

***Довідково.** Міжнародний суд¹⁵ є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Заснований в червні 1945 року Статутом ООН, розпочав роботу в квітні 1946 року. Місцезнаходження суду – Палац миру в м. Гаага (Нідерланди). Роль Суду полягає у вирішенні згідно з міжнародним правом правових спорів, переданих йому державами, і наданні консультативних висновків з юридичних питань, переданих йому уповноваженими органами ООН і спеціалізованими установами.*

 Генеральна асамблея ООН у резолюції A/ES-11/L.2 від 24.03.2022 вчергове наголосила на необхідності повного виконання резолюції ES-11/1 від 02.03.2022 під назвою "Агресія проти України" (пункт 1), в якій вимагається негайне припинення воєнних дій Російської Федерації проти України, зокрема будь-яких нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти (пункт 2), засуджуються всі порушення міжнародного гуманітарного права і порушення прав людини та зловживання ними і міститься заклик до всіх сторін збройного конфлікту суворо дотримуватися міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські конвенції 1949 року і Додатковий протокол I до них 1977 року (пункт 9).

---

¹⁵ The International Court of Justice [Електронний ресурс] Доступний з: <https://www.icj-cij.org/en/court>.

 Поряд зі Статутом ООН з метою захисту цивільного населення під час війни 12.08.1949 у м. Женева була підписана **Конвенція про захист цивільного населення під час війни** (далі – Конвенція) (рис. 4).

Стаття 33 Конвенції	• Забороняється пограбування та репресії стосовно людей та їхнього майна
Стаття 53 Конвенції	• Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій, забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій
Стаття 55 Конвенції	•Окупаційна держава може реквізувати харчові та інші припаси , а також медичні матеріали, що знаходяться на окупованій території, виключно для потреб окупаційних сил та співробітників адміністрації і лише враховуючи потреби громадянського населення . За умов дотримання положень інших міжнародних конвенцій, окупаційна держава повинна вжити заходів для забезпечення справедливої компенсації будь-якої реквізиції

Рис. 4. Захист Конвенцією цивільного населення під час війни

Згідно зі статтею 91 **Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року** щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, **сторона, яка перебуває у конфлікті**, у разі порушення положення Конвенцій або цього Протоколу, **має відшкодувати заподіяні збитки**, якщо до того є підстава. **Така сторона відповідає за всі дії, скоєні особами, що входять до складу її збройних сил.**

Випадки відшкодування державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала напад (репарації), мали місце в історії. У спорах між двома країнами (претензії Кувейту у зв'язку зі збройною агресією Іраку, Конго – до Уганди та Еритреї – до Ефіопії) за вироком Міжнародного суду ООН відшкодування вже присуджувалися.

Приклад:

Так, у Міжнародному суді ООН Демократична Республіка Конго вимагала від Уганди 11 347,9 млн дол. США компенсацій (репарацій), у тому числі:

за втрату життя та інші завдані збитки людям – не менше 4 350,4 млн дол. США (присуджено сплатити 225,0 млн дол. США – недостатність доказів);

за пошкодження майна – не менше 239,9 млн дол. США (присуджено сплатити 40,0 млн дол. США – недостатність доказів);

за шкоду природним ресурсам – не менше 1 043,6 млн дол. США (присуджено сплатити 60,0 млн дол. США – недостатність доказів);

за макроекономічну шкоду – не менше 5 714,0 млн дол. США (Міжнародний суд ООН відхилив позов через недостатню надійність методології, використаної в дослідженні, для присудження компенсації в судовому процесі

Міжнародний суд ООН (вирок Суду¹⁶ від 09.02.2022) з 11 347,9 млн дол. США, що вимагала Демократична Республіка Конго від Уганди, зобов'язав останню сплатити лише 325,0 млн дол. США (або 2,9 відс.) через низьку якість доказової бази, а саме **щодо:**

 втрати життя та інших завданих збитків людям (докази були недостатніми та не давали можливості чіткого визначення кількості постраждалих та переміщених осіб);

 шкоди майну (докази були недостатніми, зокрема не містили документального підтвердження, та не відображали прямого і певного причинно-наслідкового зв'язку між міжнародно-протиправними діяннями Уганди та завданою шкодою);

 завданої шкоди природним ресурсам, а також спричиненої актами мародерства, пограбування (докази, викладені у звітах органів ООН та неурядових організацій, не були достатньо доказовими для того, щоб довести точні масштаби такої шкоди);

 макроекономічної шкоди (докази були недостатніми, оскільки не засвідчили достатньо прямого та певного причинно-наслідкового зв'язку між міжнародно-протиправними діяннями Уганди та будь-якою заявленою макроекономічною шкодою, а також не надали жодної впевненості щодо існування чи масштабу негативного впливу на економіку).

Таким чином, міжнародна судова практика засвідчує, що на ухвалення рішень при розгляді в судовому порядку спорів щодо компенсації завданої шкоди та збитків у зв'язку з міжнародно-протиправними діяннями країн, впливають, зокрема, неналежні фіксація та документальне підтвердження фактів прямого та певного причинно-наслідкового зв'язку між міжнародно-

¹⁶ Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) [Електронний ресурс] Доступний з: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>.

протиправними діями та завданою шкодою, а також недостатність доказів щодо масштабів такої шкоди.

 Генеральна асамблея ООН ухвалила 14 листопада 2022 року резолюцію (документ A/ES-11/L.6) "**Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України**", в якій визнала необхідність створення "міжнародного механізму відшкодування шкоди, збитків або травм, що виникли внаслідок міжнародно-протиправних діянь Російської Федерації". Рекомендовано створити державами-членами ООН у співпраці з Україною міжнародний реєстр збитків для реєстрації в документальній формі доказів і свідчень, що містяться у заявах щодо збитків, втрат або шкоди, завданих всім зацікавленим фізичним та юридичним особам, а також Україні внаслідок міжнародно-протиправних діянь Російської Федерації в Україні або проти України, а також для сприяння збору доказів і координації такої діяльності.

Як наслідок, Комітет Міністрів Ради Європи 12.05.2023 вирішив створити Розширену часткову угоду про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та Статут, яким керуватиметься Реєстр. Угода передбачає створення бази даних для фіксації доказів втрат або збитків, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам через протиправні дії Російської Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року. Також до цієї бази даних вноситимуть фінансові претензії постраждалих до Російської Федерації. Угодою передбачається, що узгоджені та підтверджені претензії будуть реалізовані згодом, коли міжнародна спільнота визначить механізм компенсації та джерела його наповнення.

Європейський Союз та 43 країни приєдналися або виявили намір приєднатися до Реєстру, створеного учасниками Саміту глав держав та урядів Ради Європи, який проходив у м. Рейк'явік 16-17 травня 2023 року.

Реєстр охоплюватиме період три роки та забезпечуватиме запис доказів та інформації про претензії щодо втрат, збитків чи пошкоджень, спричинених збройною агресією Російської Федерації. Реєстр є лише першим кроком до створення комплексного механізму компенсації, який забезпечить виплату Російською Федерацією повного відшкодування відповідно до міжнародного права, в тому числі за рахунок її активів, розташованих в інших країнах. Кінцевою метою є створення Компенсаційної комісії, яка безпосередньо розглядатиме претензії та присуджуватиме компенсації, та Компенсаційного фонду, який акумулюватиме кошти для виплати компенсацій, на підставі міжнародного договору. На першій Конференції учасників міжнародного Реєстру збитків, яка відбулась у м. Страсбург (Франція) 27.06.2023, призначено виконавчого директора Реєстру.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України з метою створення комплексного механізму оцінки та компенсації збитків і шкоди, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, доручити відповідним центральним органам виконавчої влади надати пропозиції щодо правового механізму включення до міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, даних Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, який створеного відповідно до Закону № 2923.

4. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ

Висновки

Національне законодавство передбачає можливість відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам, в цілому, у тому числі і внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, за цивільним позовом у кримінально-процесуальному порядку.

Аналіз засвідчив, що питання визначення та відшкодування шкоди та збитків на національному рівні регулюються, зокрема, Конституцією України, Цивільним та Кримінальним процесуальним кодексами України, Законами № 1207 та № 2923.

Окремі національні законодавчі акти та норми потребують подальшого удосконалення та додаткового законодавчого врегулювання, у тому числі й узгодження з міжнародним законодавством. Зокрема, чинні національні законодавчі акти необхідно поліпшити в частині визначення джерел, порядку та механізму відшкодування шкоди і збитків, завданих суб'єктам господарювання України через збройну агресію Російської Федерації.

Результати аналізу

Національне законодавство, що регулює питання визначення та відшкодування шкоди та збитків (Цивільний та Кримінальний процесуальний кодекси України), крім норм Закону № 2923, передбачає можливість відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам, в цілому, у тому числі і внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, за цивільним позовом у кримінально-процесуальному порядку.

Конституція України (частина третя статті 124) визначає, що юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Верховний Суд (Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21)) зазначив, що у разі застосування "деліктного винятку" будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й Російською Федерацією, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним та повноважним судом.

 Цивільним кодексом України регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи (далі – особи), а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Цивільний кодекс України визначає загальні засади цивільного законодавства:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність.

Статтею 15 Цивільного кодексу України встановлено, що **кожна особа має право:**

на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання;

на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства;

звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути, зокрема: припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; **відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;** відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Згідно зі статтею 22 Цивільного кодексу України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. **Збитками є:**

1) **втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);**

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (**упущена вигода**).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Статтею 23 Цивільного кодексу України визначено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом.

 Кримінальний процесуальний кодекс України (стаття 55) передбачає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

***Довідково.** Юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи (частина третя статті 124 Конституції України).*

Визначаючи, чи поширюється на Російську Федерацію судовий імунітет, Верховний Суд врахував таке:

предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України внаслідок смерті іншого громадянина України;

місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;

передбачається, що шкода завдана агентами Російської Федерації, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони збройної агресії, вчиненої стосовно іншої держави - України;

вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено у Статуті ООН;

національне законодавство України виходить з того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом "генерального делікту").

Верховний Суд виходить із того, що у разі застосування "деліктного винятку" будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й Російською Федерацією, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним та повноважним судом (Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21)).

 Закон № 2923 визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

При цьому дія Закону № 2923 в частині надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна не поширюється на об'єкти нерухомого майна, що на день набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні", знаходилися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, визначеній відповідно до Закону № 1207.

Також згідно із Законом № 2923 (стаття 2) до отримувачів компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна належать лише фізичні особи - громадяни України (пункт 1 частини першої статті 2) та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи. Отже, Закон № 2923 не регулює питань компенсації за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна будь-яких суб'єктів господарювання внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

Закон № 2923 (стаття 14) визначає правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. При цьому пунктом 2 частини першої статті 14 визначено, що реєстр пошкодженого та знищеного майна створюється для забезпечення збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про пошкоджене та знищене майно (у тому числі пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття) незалежно від того, чи передбачається компенсація за пошкодження або знищення такого майна відповідно до цього Закону. Отже, національне законодавство потребує подальшого удосконалення у частині визначення правових та організаційних засад, зокрема, надання компенсації за пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття.

Довідково. На виконання Закону № 2923 постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року № 624 (далі – Постанова № 624) затверджено Порядок ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – Порядок ведення Реєстру пошкодженого та знищеного майна).

Відповідно до Порядку ведення Реєстру пошкодженого та знищеного майна держателем цього Реєстру є Мініфраструктури, адміністратором – державне підприємство "Дія", що належить до сфери управління Міністерства цифрової трансформації України.

Згідно з пунктом 4 Постанови № 624 Міністерству цифрової трансформації України, зокрема, доручено протягом чотирьох місяців з дня набрання чинності цією постановою (до 13.11.2023) забезпечити технічну можливість збору та передачі держателю Реєстру пошкодженого та знищеного майна заяв про надання компенсації засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, зокрема з використанням мобільного додатка Порталу Дія.

Таким чином, зазначені нормативно-правові акти потребують внесення змін у частині визначення джерел, порядку та механізму відшкодування шкоди і збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації суб'єктам господарювання України, оскільки відповідне відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, має здійснюватися лише:

1) підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження;

2) за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні на підставі відповідного судового рішення;

3) за рахунок державного бюджету у випадках та в порядку, передбачених законом.

При цьому питання відшкодування шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації суб'єктам господарювання України, залишається неврегульованим.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України з метою створення комплексного механізму оцінки та компенсації збитків і шкоди, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, доручити відповідним центральним органам виконавчої влади розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України в установленому порядку проєкт нормативно-правового акта щодо визначення джерел, порядку та механізмів відшкодування шкоди та збитків, завданих суб'єктам господарювання збройною агресією Російської Федерації проти України.

5. АНАЛІЗ СТАНУ РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИК, ВІДПОВІДНО ДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВАМ (ГОСПОДАРСТВАМ)

Висновки

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

За напрямами, визначеними пунктом 2 Порядку № 326, що пов'язані з питанням визначення втрат у сфері сільського господарства, а саме шкода, завдана земельним ресурсам (підпункт 9 пункту 2), та економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств (підпункт 18 пункту 2), станом на 01.04.2023 розроблено три методики: Методики № 167 та № 295 – за першим напрямом, Методика № 3904/1223 – за другим.

При цьому аналіз засвідчив, що:

станом на 01.04.2023 за напрямом "шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці (підпункт 22 пункту 2 Порядку)" методики не затверджено (відповідальним є Мінагрополітики за погодженням із Мінреінтеграції та Держпродспоживслужбою);

потребують удосконалення:

👉 Методики № 295 та № 3904/1223 в частині встановлення порядку фіксації заподіяння фактів (документування, збору доказової бази) завдання шкоди та втрат, що є важливим етапом процедури визначення шкоди, заподіяної збройною агресією Російської Федерації, а також порядку і строків передачі копій підтверджуючих документів органам влади, відповідальним за визначення такої шкоди;

👉 Методика № 295 в частині:

особливостей проведення рекультивації земель та відновлення меліоративних систем в умовах воєнного стану, зокрема безпекової складової (проведення розмінування земель тощо);

встановлення суб'єкта-ініціатора визначення таких збитків;

👉 Порядок № 284, на який міститься посилання в Методиці № 295, зокрема в частині врахування особливостей визначення збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації.

Результати аналізу

Процедура визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – шкода та збитки), починаючи з 19.02.2014, встановлена Порядком № 326.

Згідно з пунктом 2 Постанови № 326 міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, відповідальні за визначення шкоди та збитків за встановленими напрямами, зобов'язані розробити і затвердити у шестимісячний строк методики для здійснення визначення шкоди та збитків.

Місцевим державним адміністраціям (на період воєнного стану – військовим адміністраціям), виконавчим комітетам сільських, селищних та міських рад надано право проводити аналітичну і стандартизовану оцінку шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації (пунктом 5 Постанови № 326).

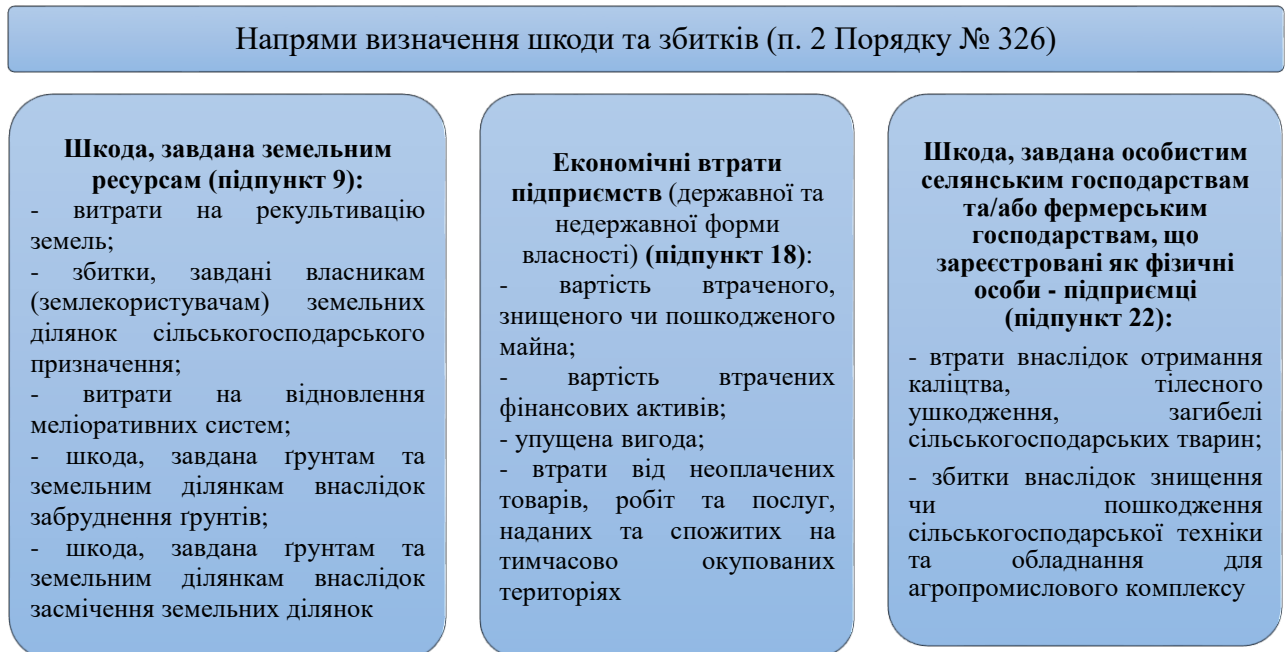
Питання визначення втрат у сфері сільського господарства, що становлять предмет аналізу, охоплені напрямами, передбаченими підпунктами 9, 18 і 22 пункту 2 Порядку № 326:

шкода, завдана земельним ресурсам (підпункт 9 пункту 2) – за цим напрямом затверджені дві методики: Методика № 167 і Методика № 295;

економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств (підпункт 18 пункту 2), – за цим напрямом затверджена Методика № 3904/1223;

шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці (підпункт 22 пункту 2), – методика станом на 01.04.2023 не затверджена (відповідно до пункту 2 Постанови № 326 відповідальним за затвердження є Мінагрополітики за погодженням із Мінреінтеграції та Держпродспоживслужбою).

Основні показники, які оцінюються в розрізі напрямів, наведено на **рис. 5**.

Рис. 5. Основні показники, які оцінюються в розрізі напрямів "шкода, завдана земельним ресурсам" та "економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств", відповідно до Порядку № 326.

 Об'єктом шкоди за напрямом "шкода, завдана земельним ресурсам" (підпункт 9 пункту 2 Порядку № 326) є земельні ресурси. **Основні показники, які оцінюються в розрізі цього напрямку, умовно поділяють на земельно-виробничі (1-3 показники) та земельно-екологічні (4-5 показники).**

Шкода, завдана земельним ресурсам **за показниками 1-3 (земельно-виробничі),** визначається **Методикою № 295¹⁷.**

Відповідальними за визначення шкоди та збитків за цими показниками напрямку є обласні держадміністрації та Київська міськдержадміністрація (на період воєнного стану – військові адміністрації) (п. 2 Порядку № 326).

Згідно з пунктом 3 Методики № 295 **інформаційною базою для визначення шкоди та збитків,** завданих земельному фонду України, є акти обстеження земельних ділянок, акти комісій із визначення збитків власників землі та землекористувачів, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок, первинні документи, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій, проектно-кошторисна документація, відомості Державного земельного кадастру, документація із землеустрою, дані дистанційного зондування Землі та інші документально підтверджені відомості.

Витрати та збитки за показниками 1-3 (земельно-виробничі) відповідно до Методики № 295 визначаються таким чином:

витрати власників землі та землекористувачів на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону, **визначаються на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт відповідних реалізованих робочих проєктів землеустрою щодо рекультивації** порушених земель, які розроблені у відповідності з Правилами № 86 (пункт 5 Методики № 295);

Довідково. Відповідно до пункту 2 Правил № 86 робочі проєкти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з рекультивації порушених земель, зняття та перенесення родючого шару ґрунту, консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель, поліпшення стану сільськогосподарських угідь і лісових земель, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами. Робочі проєкти землеустрою розробляються суб'єктом господарювання, що є виконавцем робіт із землеустрою відповідно до Закону України «Про землеустрій», згідно з договором про розроблення робочого проєкту землеустрою, укладеним між замовником та розробником;

¹⁷ Відповідно до пункту 1 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124, Мінагрополітики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику, зокрема, у сфері сільського господарства.

розмір завданих **збитків власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення**, у тому числі з урахуванням фактично понесених витрат на приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, визначається відповідно до Порядку № 284 (пункт 6 Методики № 295);

Довідково. Відповідно до Порядку № 284, зокрема:

- Київська та Севастопольська міські, районні держадміністрації, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад створюють **комісії з визначення розміру збитків** та за результатами їх роботи затверджують акти. До складу комісії включаються представники вказаних адміністрацій та рад, власники землі або землекористувачі (орендарі), **яким заподіяні збитки**, представники підприємств, установ, організацій та громадяни, **які будуть їх відшкодовувати**, представники територіальних органів Держгеокадастру, Держекоінспекції, фінансових органів, органів у справах містобудування і архітектури (пункт 2);

- **розміри збитків** визначаються в повному обсязі **відповідно до реальної вартості майна** на момент заподіяння збитків, **проведених або необхідних витрат** на поліпшення якості земель (з урахуванням ринкової або відновної вартості) (пункт 4);

- **збитки відшкодовуються** власникам землі і землекористувачам, у тому числі орендарям, підприємствами, установами, організаціями та громадянами, **що їх заподіяли**, за рахунок власних коштів **не пізніше ніж протягом одного місяця після затвердження актів комісії**, а у разі вилучення (викупу) земельних ділянок – після прийняття відповідним органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування рішення про вилучення (випук) земельних ділянок в межах їх повноважень у період до державної реєстрації підприємством, установою, організацією або громадянином речового права на земельну ділянку у порядку, встановленому Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень";

витрати на відновлення меліоративних площ включають витрати на відновлення меліорованих земель, водогосподарсько-меліоративних систем, об'єктів інженерної інфраструктури зрошувальних і осушувальних систем, дренажної інфраструктури, об'єктів сільськогосподарського водопостачання та водовідведення, які були порушені та зруйновані внаслідок бойових дій, та **визначаються на підставі кошторисної вартості робіт у відповідних проєктах реконструкції та капітального ремонту меліоративних систем та/або окремих об'єктів інженерної інфраструктури**, що розроблені у відповідності із ДБН В.2.4-1-99 "Меліоративні системи та споруди", затвердженими наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури України від **25.06.1999 № 153** (пункт 7 Методики № 295).

Визначення витрат за показниками 1-3 (земельно-виробничі) відповідно до Методики № 295 зображено на рис. 6.

витрати на рекультивуацію земель	• на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт відповідних реалізованих робочих проєктів землеустрою щодо рекультивації порушених земель (пункт 5 Методики №295)
збитки, завдані власникам (землекористувачам)	• відповідно до реальної вартості майна на момент заподіяння збитків, проведених або необхідних витрат на поліпшення якості земель (з урахуванням ринкової або відновної вартості) (пункт 6 Методики №295, пункт 4 Порядку № 284)
витрати на відновлення меліоративних систем	• на підставі кошторисної вартості робіт у відповідних проєктах реконструкції та капітального ремонту меліоративних систем та/або окремих об'єктів інженерної інфраструктури (пункт 7 Методики №295)

Рис. 6. Визначення витрат за показниками 1-3 (земельно-виробничі) відповідно до Методики № 295

Аналізом встановлено, що чинна Методика № 295:

не враховує особливостей проведення рекультивації земель та відновлення меліоративних систем в умовах воєнного стану, зокрема безпекової складової (проведення розмінування земель тощо);

унеможливорює визначення розміру збитків, завданих власникам землі (землекористувачам), і їх відшкодування, оскільки містить посилання на Порядок № 284, який не враховує особливостей визначення збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації, не встановлює суб'єкта-ініціатора визначення таких збитків, а також не кореспондується з пунктом 2 Методики № 295 щодо відповідального за визначення шкоди та збитків.

Так, Порядком № 284 визначено: збитки відшкодовуються підприємствами, установами, організаціями та громадянами, що їх заподіяли, представники яких включаються до складу спеціально створених комісій. Виконання цих пунктів **не є можливим, що потребує врегулювання**. Крім того, виявлено також невідповідність: відповідальними за визначення шкоди та збитків, завданих земельним ресурсам, пунктом 2 Методики № 295 визначено обласні, Київську міську державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації), а за визначення розміру збитків, завданих власникам землі (землекористувачам), пунктом 2 Порядку № 284 – комісії, створені Київською та Севастопольською міськими, районними державними адміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад.

Шкода, завдана земельним ресурсам **за показниками 4-5 (земельно-екологічні)**, визначається **Методикою № 167**: за визначення шкоди та збитків за цими показниками напряду відповідальна Держекоінспекція.

Витрати та збитки за показниками 4-5 (земельно-екологічні) відповідно до Методики № 167 визначаються таким чином:

факти забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, а також їх масштаби встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема, але не виключно, шляхом огляду земельних ділянок, даних дистанційного зондування Землі, досліджень отриманих зразків проб ґрунтів, опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо (пункт 3 розділу II);

розмір шкоди обчислюється уповноваженими особами, що здійснюють державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, **на основі, зокрема, але не виключно, матеріалів, що підтверджують факт забруднення ґрунтів та засмічення земель** (пункт 1 розділів III та IV).

Визначення витрат за показниками 4-5 (земельно-екологічні) відповідно до Методики № 167 зображено на рис. 7.

шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення	<ul style="list-style-type: none"> • встановлюються шляхом огляду земельних ділянок, даних дистанційного зондування Землі, досліджень отриманих зразків проб ґрунтів, опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо (пункт 3 розділу II Методики № 167)
шкода, завдана ґрунтам внаслідок засмічення	<ul style="list-style-type: none"> • обчислюється на основі, зокрема, але не виключно, матеріалів, що підтверджують факт забруднення ґрунтів та засмічення земель (пункт 1 розділів III та IV Методики № 167)

Рис. 7. Визначення шкоди, завданої земельним ресурсам, згідно з Методикою № 167.

Основними показниками, які оцінюються за напрямом **"економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у т. ч. господарських товариств"** (підпункт 18 пункту 2 Порядку № 326), є втрата майна, фінансових активів, упущена вигода підприємств, втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях.

Відповідальними за визначення шкоди та збитків за напрямом **"економічні втрати підприємств"** відповідно до Порядку № 326 є:

- міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, які є уповноваженими органами управління, – в частині державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відс. акцій (часток) належать державі, що належать до сфери їх управління;

- обласні, Київська міська держадміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації) – в частині підприємств недержавної форми власності,

господарських товариств (крім тих, у статутному капіталі яких більше 50 відс. акцій (часток) належать державі), які розміщуються на території відповідних областей та м. Києва.

Визначення шкоди та збитків підприємств здійснюється відповідно до Методики № 3904/1223, затвердженої спільним наказом Мінекономіки¹⁸ та Фонду державного майна за погодженням з Мінреінтеграції.

Відповідно до пункту 7 Методики № 3904/1223 **оцінка збитків**, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, здійснюється шляхом проведення незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи (експертного дослідження).

Методика № 3904/1223 передбачає механізми оцінки (визначення розміру) збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям та іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок збройної агресії, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання станом на дату оцінки, яка є датою не раніше ніж 23 лютого 2022 року.

Слід зазначити, що методичні підходи, які використовуються при визначенні розміру шкоди та збитків, заподіяних земельному фонду, а також підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, потребують подальшого врегулювання, оскільки виявлено ряд недоліків (додаток 1).

Довідково. Незалежна оцінка збитків забезпечується суб'єктами оціночної діяльності - суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", з дотриманням національних та міжнародних стандартів оцінки, з урахуванням особливостей, визначених Методикою № 3904/1223.

Судова експертиза (експертне дослідження), що пов'язана з оцінкою збитків, та діяльність судових експертів, що пов'язана з оцінкою майна, проводяться на умовах і в порядку, встановлених Законом України "Про судову експертизу".

Оцінка (визначення розміру) збитків (упущеної вигоди) станом на дату оцінки, яка передуює 23 лютого 2022 року, здійснюється шляхом проведення оцінки згідно з вимогами Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" (незалежними оцінювачами) або судової експертизи (експертного дослідження) згідно із Законом України "Про судову експертизу" з дотриманням методичного регулювання оцінки майна, яке здійснюється національними стандартами оцінки та міжнародними стандартами оцінки, європейськими стандартами оцінки, нормами міжнародної оціночної практики, що склалася, за наявності вихідних даних та інформаційних джерел, необхідних для проведення оцінки (визначення розміру) збитків.

---

¹⁸ Відповідно до підпункту 6 пункту 3 Положення про Міністерство економіки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459, в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124, основними завданнями Мінекономіки є здійснення управління об'єктами державної власності, зокрема, у сфері сільського господарства.

Основними показниками, які оцінюються за напрямом **"школа, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці"** (підпункт 22 пункту 2 Порядку № 326), є втрати внаслідок отримання каліцтва, тілесного ушкодження, загибелі сільськогосподарських тварин, зокрема великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, коней, бджолосімей, та збитки внаслідок знищення чи пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання для агропромислового комплексу.

Зміною, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2023 року № 187, внесено зміни до Порядку № 326: зокрема, пункт 2 доповнено підпунктом 22 "школа, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці".

Так, відповідно до пункту 2 Постанови № 326 у Мінагрополітики є шість місяців (до 07.09.2023), щоб затвердити методику визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці. **На момент проведення аналізу Мінагрополітики відповідної методики не затверджено.**

Слід зазначити, що Планом діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України з підготовки проєктів регуляторних актів на 2023 рік (зі змінами), затвердженим наказом Мінагрополітики від 12.12.2022 № 1007, передбачено розроблення проєкту наказу "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці, внаслідок збройної агресії Російської Федерації", строк підготовки – серпень.

Разом з цим експерти Мінагрополітики, Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО)¹⁹ та ГС "Всеукраїнська аграрна рада" для належної фіксації злочинів та завданих аграрним підприємствам втрат розробили та презентували Практичні рекомендації зі зразками документів щодо документування втрат аграрних підприємств внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (далі – Рекомендації USAID).

Рекомендації USAID включають, зокрема, інформацію про:
 суб'єктів звернення для належної фіксації втрат підприємства;
 особливості фіксації і збору доказів для представників аграрного сектору;

---

¹⁹ Програма USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) – це 7-річний проєкт (2019–2026 роки), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та реалізується компанією "Кімонікс Інтернешнл". Метою Проєкту АГРО є прискорення економічного розвитку сільських громад в Україні, які потребують найбільшої підтримки, шляхом покращення управління в аграрному секторі, що сприятиме розвитку більш продуктивних, сучасних та прибуткових мікро-, малих та середніх сільськогосподарських підприємств, які успішно інтегруються в конкурентоспроможні українські та міжнародні ринки.

особливості збору доказів щодо визначення збитків, завданих землевласникам та землекористувачам у зв'язку із пошкодженням земельних ділянок (хто має збирати докази завданих збитків; що є доказами, які засвідчують факт спричинення збитків, завданих землевласникам та землекористувачам у зв'язку із пошкодженням земельних ділянок), а також

покрокову інструкцію щодо фіксації пошкодження об'єктів підприємств;
правила фіксації і збору доказів.

Після визначення розміру завданої шкоди та збитків, землевласники та землекористувачі, земельним ділянкам яких були заподіяні збитки внаслідок збройної агресії Російської Федерації, інформують обласні, Київську міську державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації) про розмір такої шкоди (збитків). Оскільки інформування здійснюється в довільній формі з описом суми завданих збитків та документами, на підставі яких такі збитки визначені (додаються копії документів), Рекомендації USAID пропонують шаблон повідомлення з описом суми завданих збитків та документів, на підставі яких такі збитки визначені.

Варто зазначити, що **Рекомендації USAID не є нормативно-правовим документом.**

Рекомендації

Кабінету Міністрів України з метою створення комплексного механізму оцінки та компенсації збитків і шкоди, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, доручити відповідним центральним органам виконавчої влади розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України в установленому порядку проекти нормативно-правових актів про внесення змін до Порядку № 284 в частині врахування особливостей визначення шкоди та збитків, завданих збройною агресією, та встановлення власників або користувачів земельних ділянок, яким завдано шкоди та збитків, замовниками землевпорядної документації, висновків експертів, розрахунків втрат тощо.

Міністерству аграрної політики та продовольства України:

внести зміни до Методики № 295 в частині:

врахування особливостей проведення рекультивації земель та відновлення меліоративних систем в умовах воєнного стану, зокрема безпекової складової (проведення першочергових заходів з розмінування земель/будівель тощо);

встановлення суб'єкта-ініціатора визначення таких збитків та порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) уповноваженими органами (Нацполіція, СБУ, ДСНС);

доповнення шаблонами документів ("Повідомлення з описом суми завданих збитків та документів, на підставі яких такі збитки визначені" та "Акт з визначення та відшкодування збитків"), запропонованих Рекомендаціями USAID;

опрацювати питання встановлення у Методичі № 295 відповідального за визначення шкоди та збитків відповідно до Порядку № 284 або, за необхідності,

розробити та внести в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт акта про внесення змін до Порядку № 284.

Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України внести зміни до Методики № 167 щодо врахування вартості консервації земель для визначення розміру шкоди від забруднення ґрунтів.

Міністерству економіки України спільно з **Міністерством юстиції України** та **Фондом державного майна України** розглянути можливість доповнення Методики № 3904/1223 порядком фіксації фактів (документування, збору доказової бази) уповноваженими органами (Нацполіція, СБУ, ДСНС) та покроковою інструкцією щодо фіксації пошкодження об'єктів підприємств із зразками оформлення відповідних документів, запропонованих Рекомендаціями USAID.

6. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ЩОДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та 24 обласних державних (військових) адміністрацій, станом на 01.04.2023 попередньо обраховані втрати у сфері сільського господарства, які охоплені відповідними напрямками, передбаченими пунктом 2 Порядку № 326, становлять 897 300,5 млн гривень. При цьому варто зазначити, що така оцінка шкоди та збитків є аналітичною і неповною, а отже, і недостатньо доказовою у судовому розгляді. Крім того, оцінити реальні масштаби втрат, у тому числі у сфері сільського господарства, стане можливим лише після відновлення територіальної цілісності України. Зокрема.

6.1. Аналіз поточного стану оцінки щодо втрат земельного фонду сільськогосподарського призначення (внаслідок окупації, забруднення, засмічення)

Висновок

За попередньою оцінкою, на 01.04.2023 втрати земельного фонду становлять 875 889,1 млн грн, з яких 99,1 відс. (867 951,2 млн грн) – шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів та засмічення земельних ділянок, та 0,9 відс. (7 937,9 млн грн) – шкода, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення.

За інформацією Держекоінспекції, розмір шкоди, завданої ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами, обраховано в сумі 856 035,1 млн грн, загальний розмір шкоди, завданої ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості, – 11 916,1 млн гривень.

Відповідно до інформації обласних державних (військових) адміністрацій та ДСНС попередньо обрахована шкода, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення, становить 7 937,9 млн грн: збитки, завдані власникам (землекористувачам) землі, – 5 584,2 млн грн; збитки, зафіксовані у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення, – 2 243,1 млн грн; витрати на відновлення меліоративних систем – 110,5 млн грн та витрати на рекультивацію земель – 0,1 млн гривень.

ДСНС поінформувала, що на вказану дату втрати, зафіксовані у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення, становлять 2 243,1 млн гривень.

Результати аналізу

Під час проведення аналізу **втрати земельного фонду** оцінено в межах **двох напрямів: земельно-екологічного** (школа від забруднення та засмічення землі) – Держекоінспекцією; **земельно-виробничого** (школа, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення) – обласними державними (військовими) адміністраціями.

Крім того, проаналізовано інформацію Мінагрополітики щодо площі втраченої (пошкодженої) ріллі та ДСНС щодо розмінування та збитків, зафіксованих у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення.

Земельно-екологічний напрям

Основні показники, які оцінюються Держекоінспекцією в межах напрямку, відповідно до Порядку № 326:

- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам **внаслідок забруднення ґрунтів речовинами**, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;
- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам **внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами**.

Порядок дій, передбачений Методикою № 167, наведено на рис. 8.

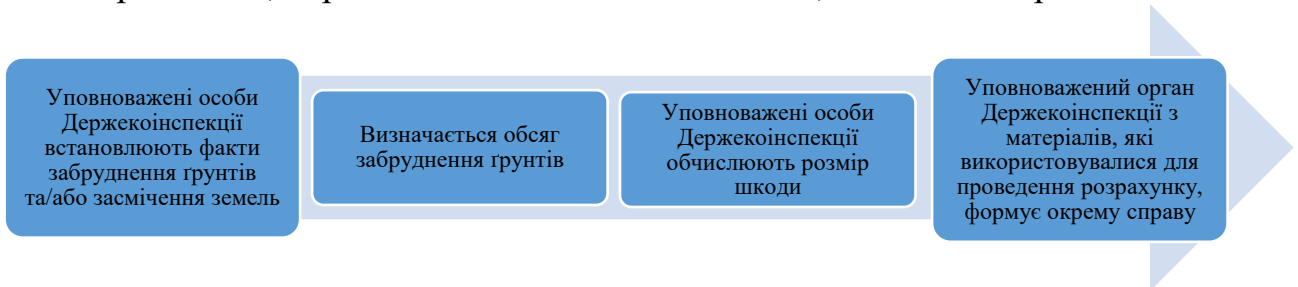

Рис. 8. Порядок дій, встановлений Методикою № 167

Сільськогосподарські землі через збройну агресію Російської Федерації проти України зазнали забруднення мінами і нерозірваними боєприпасами, а також прямого фізичного, хімічного і механічного пошкодження, внаслідок чого великі площі **потребують ретельного огляду і розмінування**.

За даними ДСНС, за період 24.02.2022–01.04.2023 прийнято заявки на розмінування землі (в тому числі сільськогосподарського призначення) площею 520,4 тис. га, розміновано 51,4 тис. га, або **9,9 відсотка**.

Довідково. Згідно з Положенням про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052, ДСНС відповідно до покладених на неї завдань проводить через підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту піротехнічні роботи, пов'язані із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підривних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), за винятком території, на яких розміщені і постійно дислокуються військові частини, установи, військові

навчальні заклади, підприємства та організації Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законів.

На засіданні Національного органу з питань протиміної діяльності, головою якого є Міністр оборони, за участі Першого віцепрем'єр-міністра – Міністра економіки України у березні 2023 року схвалено **План заходів щодо гуманітарного розмінування**, яким передбачено гуманітарне розмінування близько 470 тис. га земель сільськогосподарського призначення в дев'яти областях України (Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська та Черкаська). При цьому найбільш економічно обґрунтованим визнано зосередження зусиль на розмінуванні (гуманітарному розмінуванні) земель сільськогосподарського призначення в Миколаївській та Черкаській областях.

Також з метою проведення розмінування Кабінетом Міністрів України постановою від 14 лютого 2023 року № 136 утворено **Міжвідомчу робочу групу з питань гуманітарного розмінування** та розпорядженням від 07.04.2023 № 303-р–бюджетну установу "**Центр гуманітарного розмінування**". Стан виконання заходів з розмінування відображено на інтерактивній мапі²⁰ (рис. 9).

Довідково. Держекоінспекція, керуючись Порядком взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, затвердженим спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 червня 2022 року № 94/363/150/226/356, в рамках кримінальних проваджень на підставі наказів залучає своїх спеціалістів до участі у проведенні оглядів місць подій, ділянок місцевості, які зазнали обстрілів, здійснених військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації, та здійсненні відбору проб ґрунтів.

За інформацією Держекоінспекції, відповідно до Порядку № 326 та Методики № 167 розпочато облік розрахунків шкоди за забруднення ґрунтів та засмічення земель всіх категорій та форм власності, при цьому **окремо облік розрахунків шкоди, завданої землям сільськогосподарського призначення, не здійснюється.**

---

²⁰ Інтерактивна мапа територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами [Електронний ресурс] Доступний з: <https://mine.dsns.gov.ua/>.

Рис.9. Інтерактивна мапа територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами

Загальний розмір шкоди від забруднення та засмічення ґрунтів внаслідок збройної агресії Російської Федерації станом на 01.04.2023 обраховано в сумі 867 951,2 млн грн, з якої 98,6 відс. – шкода від засмічення ґрунтів, 1,4 відс. – шкода від забруднення ґрунтів.

Забруднення ґрунтів – накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості.

Основою розрахунків розміру шкоди від забруднення ґрунтів є **нормативна грошова оцінка земельної ділянки**, ґрунти якої зазнали забруднення.

Розмір шкоди від забруднення ґрунтів визначається за формулою, визначеною в пункті 6 розділу III Методики № 167

Держекоінспекцією та її територіальними органами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану на 01.04.2023 встановлено:

203 факти забруднення ґрунтів, за якими сформовано 186 справ. Загальна площа забруднених ґрунтів – **78,78 га**, вжито заходів з ліквідації

забруднення ґрунтів на площі 6,39 га, або 8,1 відсотка. Загальний розмір шкоди від забруднення ґрунтів обраховано в сумі **11 916,1 млн грн**, з яких 9 401,5 млн грн, або 78,8 відс., у Харківській області, 1 631,2 млн грн (13,7 відс.) – Львівській та 883,3 млн грн²¹ (7,5 відс.) – інших областях;

1 279 фактів засмічення ґрунтів, за якими сформовано 1 282 справи, загальна площа засмічених ґрунтів – **149 246,11 га**, вжито заходів з ліквідації засмічень на 5 630,92 га, або 3,8 відсотка. Загальний розмір шкоди від засмічення ґрунтів

²¹ За поясненням Держекоінспекції, однією з основних складових при здійсненні розрахунку загального розміру шкоди від забруднення ґрунтів є грошова оцінка земельної ділянки.

обраховано в сумі **856 035,1** млн грн, з яких 328 633,6 млн грн (38,4 відс.) у Харківській області, 294 827,3 млн грн (37,4 відс.) – Луганській, 145 457,2 млн грн (17,0 відс.) – Полтавській і Черкаській, 87 116,9 млн грн (7,2 відс.) – інших областях.

Засмічення земель – наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів.

Віднесення відходів, що спричинили засмічення земельної ділянки, до категорії небезпечних (токсичних) здійснюється відповідно до чинних нормативних документів у сфері поводження з відходами, затверджених у встановленому порядку, переліків небезпечних (токсичних) відходів тощо.

Розмір шкоди внаслідок засмічення земель обраховується за формулою, визначеною в пункті 3 розділу IV Методики № 167

Інформацію про розмір шкоди від забруднення та засмічення ґрунтів внаслідок збройної агресії Російської Федерації станом на 01.04.2023 в розрізі територіальних органів Держекоінспекції наведено в додатках 2, 3.

Для фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків, заподіяних докільлю внаслідок вторгнення Російської Федерації на територію України, **Держекоінспекцією наказом від 01.03.2022 № 73**

створено Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України, метою діяльності якого є **формування єдиного реєстру збитків, проведення розрахунків збитків докільлю внаслідок воєнних дій**, а також здійснення виїздів на місця виникнення подій та відбір проб ґрунтів.

При цьому обласні державні (військові) адміністрації пропонують у Методичі № 167 врахувати можливість проведення консервації забруднених земель та використання під час виконання проєктних робіт матеріалів, які слугували підставою для розрахунку шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Між Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру і Державною екологічною інспекцією України 25 жовтня 2022 року підписано меморандум про співпрацю, яким передбачено створення правової основи для організації взаємодії сторін у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, національної інфраструктури геопросторових даних, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, Державного земельного кадастру, а також поєднання зусиль і втілення ефективних форм співпраці, визначення відносин та напрямів співробітництва у сфері обміну інформацією та сприяння у доведенні вказаної інформації до населення, представників органів державної влади, підприємств, установ, організацій усіх форм власності тощо.

Також цим меморандумом **передбачено підготовку та реалізацію низки спільних заходів**, зокрема здійснення:

заходів контролю, спрямованих на визначення розміру шкоди, завданої земельному фонду внаслідок бойових дій та збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі обміну відповідною інформацією та моніторингу земель;

обміну інформацією, зокрема, щодо забруднених та/або засмічених земель внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, фактів недодержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог земельного законодавства України та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю; щодо розміщення, проєктування, будівництва та введення в дію об'єктів, які негативно впливають або можуть вплинути на стан земель; щодо невиконання комплексу необхідних заходів, пов'язаних із захистом земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, псування, забруднення, засмічення відходами тощо.

Слід зазначити, що Міндовкілля 17.03.2023 оприлюднило для обговорення проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання функціонування "ЕкоЗагрози" та фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу", розроблений з метою спрощення та **встановлення чіткої процедури фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу**, забезпечення можливості реалізації громадянами своїх прав у частині вільного доступу до **актуальної інформації щодо виявлених випадків порушення вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища** за допомогою вебсайта та мобільного додатка сервісу фіксації екологічних загроз "ЕкоЗагроза".

Цим проєктом, зокрема, передбачено затвердження:

положення про деякі питання функціонування "ЕкоЗагрози";

порядку фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу;

порядку організації та проведення огляду (обстеження) місця можливого заподіяння шкоди та збитків навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій та/або заподіяння шкоди та збитків навколишньому природному середовищу, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

ГО "Центр екологічних ініціатив "Екодія"" за підтримки Швейцарського агентства розвитку та співробітництва (SDC), Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) та Європейської комісії проведено **аналіз "Вплив війни Росії проти України на стан українських ґрунтів" (2023 рік)**²², в якому **надано** для влади національного та регіонального

---

²² Вплив війни Росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу [Електронний ресурс] Доступний з: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii-summary1.pdf>.

рівнів **рекомендації** щодо екологічно сталого та соціально справедливого відновлення земель, зокрема:

розробити національну стратегію відновлення ґрунтів до 2032 року повоєнних ландшафтів;

розглянути можливість прямої співпраці Уряду України з місцевою владою шляхом надання експертизи та технологій рекультивації чи консервації для подолання наслідків воєнно-техногенних впливів;

розробити нормативно-правову базу для забезпечення механізму повернення (із компенсацією землевласникам) забруднених земель у державну власність для їхнього відновлення; економічний механізм регулювання земельних відносин щодо компенсацій власникам чи орендарям земельних ділянок внаслідок обмежень щодо їх використання, попереднього і повного відшкодування власникам вартості вилучених земельних ділянок;

розробити нормативно-правову базу для надання інвестиції землевласникам і заходи щодо відновлення земель тощо.

Земельно-виробничий напрям

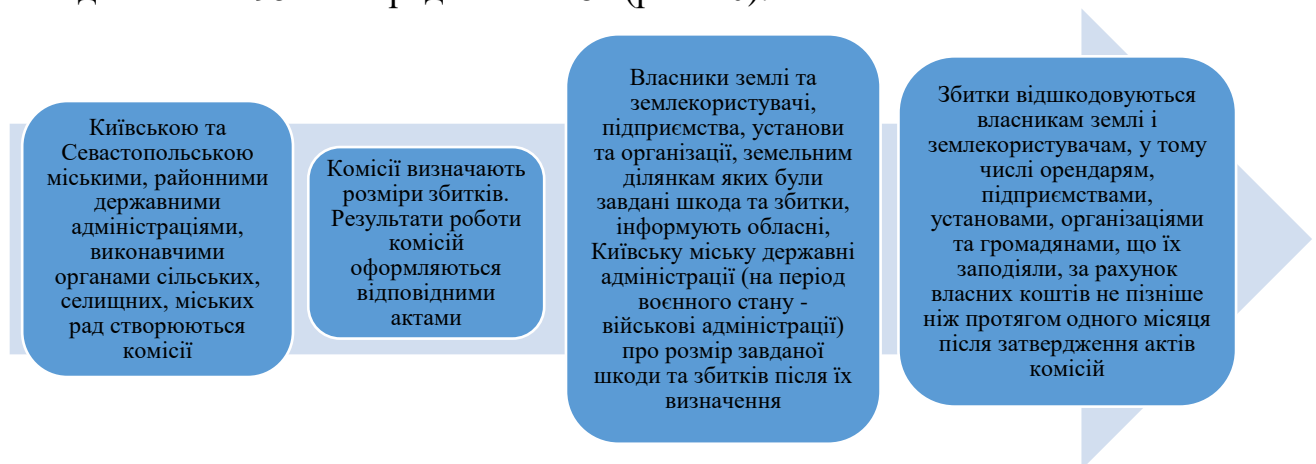
Основні показники, які оцінюються обласними державними (військовими) адміністраціями при визначенні розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам, відповідно до Порядку № 326:

витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону;

збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення;

витрати на відновлення меліоративних систем.

Порядок дій при визначенні шкоди, завданої землі, ґрунтам, передбачений Методикою № 295 та Порядком № 284 (рис. 10).

Рис. 10. Порядок дій при визначенні шкоди, завданої землі, ґрунтам

Аналізом отриманої від обласних державних (військових) адміністрацій, Мінагрополітики інформації щодо площі втраченої (пошкодженої) ріллі та ДСНС щодо розмінування та збитків, зафіксованих у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення, встановлено, що на 01.04.2023 попередньо обрахована шкода, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення, становить **7 937,9** млн грн (табл. 1) у 14 областях України (Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська²³).

Таблиця 1

Інформація про розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення, станом на 01.04.2023

№ з/п	Показники	тис. грн	відс.
1	Витрати на рекультивацію земель	62,0	0,001
2	Збитки, зафіксовані у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення.	2 243 099,9	28,3
3	Збитки, завдані власникам (землекористувачам) землі, в тому числі:	5 584 220,4	70,3
	витрати на поліпшення якості земель (оранка, внесення добрив тощо);	986 177,4	12,4
	вартість знищених плодючих та інших багаторічних насаджень;	13 409,0	0,2
	вартість зруйнованих виробничих та інших будівель;	123 112,6	1,5
	вартість знищених водних джерел;	47 243,1	0,6
	неодержані доходи.	4 414 278,2	55,6
4	Витрати на відновлення меліоративних систем	110 500,0	1,4
	Разом	7 937 882,3	100,0

Як свідчать дані таблиці 1, найбільші втрати – це **втрати власників (землекористувачів) землі** від **неодержаних доходів**, що становить **55,6 відс. загального обсягу шкоди, завданої землі, ґрунтам** (рис. 11). При цьому 88,1 відс. з суми неодержано власниками (землекористувачами) землі в Херсонській області.

Зауважимо, що оскільки **Методикою № 295 не визначено порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) втрат земельного фонду, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, а також порядку і строків передачі копій підтверджуючих документів** органам влади, відповідальним за визначення такої шкоди, **інформацію щодо втрат земельного фонду, отриману від обласних державних (військових) адміністрацій, не підтверджено документально.**

Як засвідчує міжнародна судова практика, незабезпечення належного документування негативно впливає на якість доказової бази при розгляді судових справ у міжнародному суді.

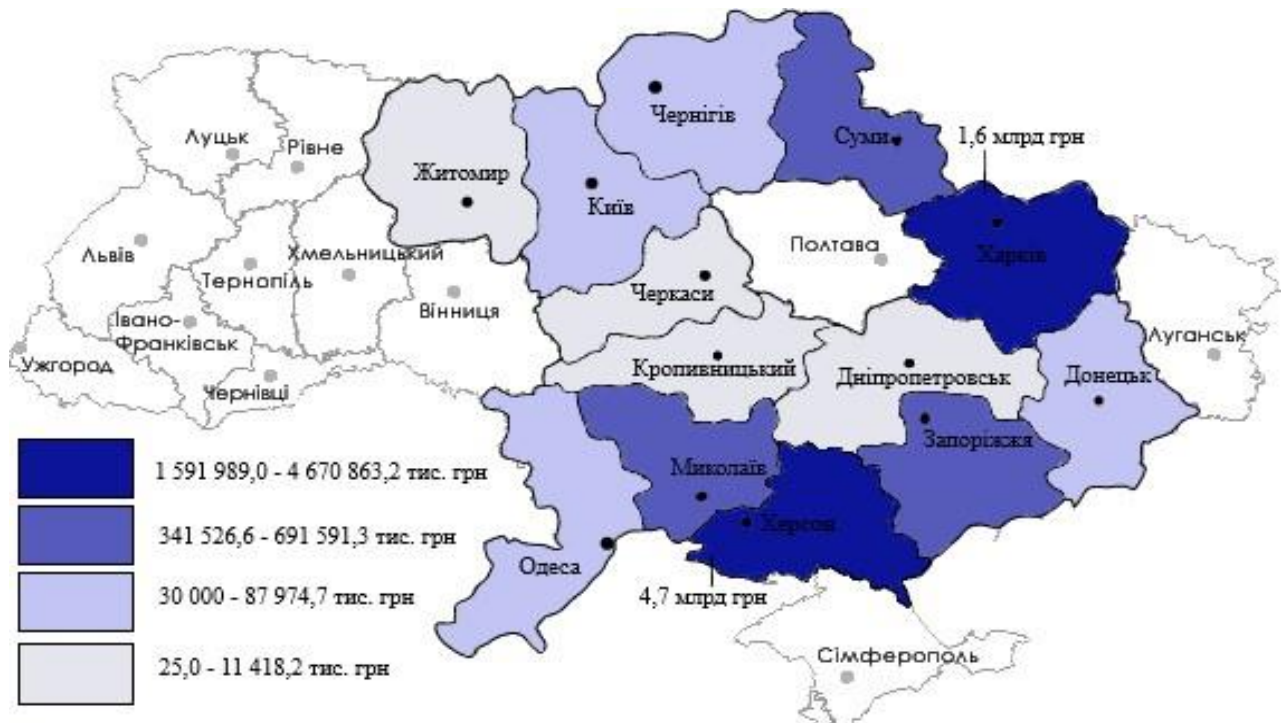
Інформація про розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення, станом на 01.04.2023 в розрізі областей наведена в додатках 4, 5.

²³ Без врахування тимчасово окупованих територій України.

Рис. 11. Шкода, завдана землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення

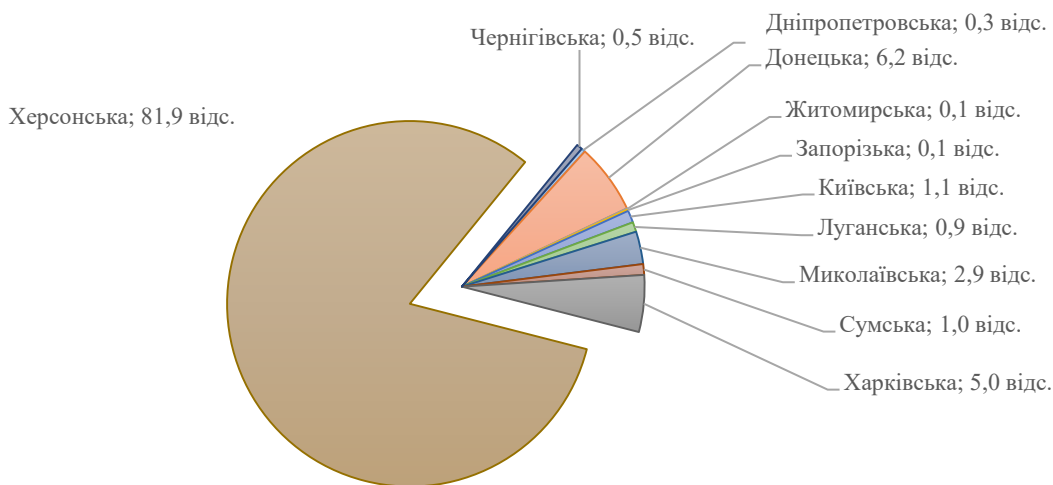
Розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення, в розрізі областей відображено на рис.12.

Рис. 12. Розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення в розрізі областей

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України непридатні для використання (пошкоджено) 2,2 млн га ріллі в 11 областях України (без врахування окупованих територій та зон активних бойових дій), що становить 6,6 відс. загальної площі ріллі України (33,2 млн га). Найбільших втрат ріллі зазнала Херсонська область – 1,8 млн га, або 81,9 відс. загальних втрат. Втрат ріллі

зазнали (в порядку спадання) і Чернігівська, Донецька, Харківська, Миколаївська, Київська, Сумська, Луганська, Дніпропетровська, Житомирська та Запорізька області (рис. 13). Крім того, **спалено урожай** на площі **20,6 тис. га** та **втрачено багаторічних насаджень** на площі **19,5 тис. га**.

Рис. 13. Втрати ріллі в Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

За інформацією, отриманою від чотирьох обласних державних (військових) адміністрацій, орієнтована **площа земель, що потребує рекультивациі**, становить **324,88 тис. га** (Запорізька, Київська, Миколаївська, Сумська), – необхідні **витрати попередньо оцінюються в розмірі 18 817,9 млн грн**, з них у Запорізькій області 324,425 тис. га вартістю 18 816,6 млн грн, або 99,9 відсотка.

Станом на 01.04.2023 **виконано рекультивацію** на площі **29,2 тис. га**, або лише **8,9 відс.** орієнтовної площі земель зазначених чотирьох областей, що потребує рекультивациі. На рекультивацію витрачено **62,0 тис. грн**: Київською областю – 50,0 тис. грн та Сумською – 12,0 тис. гривень.

Довідково. Згідно зі статтею 166 Земельного кодексу України рекультивація порушених земель – це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву і поліпшення продуктивності земель.

Зазначимо, що рекультивацію сільськогосподарських земель неможливо провести без попереднього огляду і розмінування територій. Крім того, виконання проєктів землеустрою щодо рекультивациі порушених земель, передбачене пунктом 5 Методики № 295, потребує додаткових витрат власників землі та землекористувачів.

Отже, визначити площу та порахувати витрати, необхідні для проведення рекультивациі всіх порушених земель, стане можливим лише після відновлення територіальної цілісності України та завершення робіт із розмінування.

За інформацією ДСНС, **площа сільськогосподарських угідь, на яких ліквідовано пожежі**, що виникли внаслідок збройної агресії Російської Федерації, становить **12,9 тис. га**, **орієнтовані збитки**, зафіксовані у результаті пожеж/вибухів, завданих землям сільськогосподарського призначення, становлять

2 243,1 млн грн у 13 областях України, з яких **71,0 відс.** тільки у Харківській області.

Збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення у семи областях України (Житомирська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська), орієнтовно становлять **5 584,2** млн грн: вартість житлових будинків, виробничих та інших будівель і споруд, включаючи незавершене будівництво, – 123,1 млн грн, вартість плодючих та інших багаторічних насаджень – 13,4 млн грн, вартість водних джерел (колодязів, ставків, водоймищ, свердловин тощо), зрошувальних і осушувальних систем, протиерозійних і протиселевих споруд – 47,2 млн грн, понесені або необхідні витрати на поліпшення якості земель (оранка, внесення добрив, посів, інші види робіт) – 986,2 млн грн, неодержані доходи – 4 414,3 млн гривень.

Довідково. Згідно з пунктом 3 Порядку № 284 відшкодуванню підлягають вартість житлових будинків, виробничих та інших будівель і споруд, включаючи незавершене будівництво; вартість плодючих та інших багаторічних насаджень; вартість лісових і деревно-чагарникових насаджень; вартість водних джерел (колодязів, ставків, водоймищ, свердловин тощо), зрошувальних і осушувальних систем, протиерозійних і протиселевих споруд; понесені або необхідні витрати на поліпшення якості земель за період використання земельних ділянок з урахуванням економічних показників, на незавершене сільськогосподарське виробництво (оранка, внесення добрив, посів, інші види робіт), на розвідувальні та проєктні роботи; інші збитки власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, включаючи і неодержані доходи, якщо вони обґрунтовані.

Витрати на відновлення меліоративних систем на 01.04.2023 попередньо становлять **110,5** млн грн на площі **1 954,0 га**, в тому числі в Запорізькій області на площі 989 га вартістю **100,0** млн грн та Миколаївській – 905 га вартістю **10,5** млн гривень. Крім того, попередньо **обраховано витрати, необхідні** на відновлення меліоративних систем у Дніпропетровській області, – **1,8** млн гривень.

Відновлення меліоративних систем неможливо провести без попереднього огляду і розмінування територій, розробка проєктів реконструкції та капітального ремонту меліоративних систем та/або окремих об'єктів інженерної інфраструктури потребує додаткових витрат.

Після знищення Каховської ГЕС щонайменше **584 тис. га земель залишаються без поливу** та можуть перетворитися на пустелю. Необхідним є швидке відновлення меліоративних систем та пошук альтернативних джерел водопостачання. Фактично без джерела води залишилось **94 відс.** систем у Херсонській, **74 відс.** – Запорізькій та **30 відс.** – Дніпропетровській областях. Каховський магістральний канал **обслуговував 326 тис. га**, Північно-Кримський – **39,7 тис. га** сільськогосподарських земель, а через низку систем у Запорізькій, Херсонській та Дніпропетровській областях здійснювався окремий **водозабір з водосховища** на загальну площу зрошення **218,3 тис. га**.

Довідково. В Україні продовжує активно впроваджуватися реформа у сфері гідротехнічної меліорації земель. Верховною Радою України 10 червня 2023 року прийнято за основу законопроект № 7577 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності», яким вводяться механізми для швидкого відновлення та розбудови знищених чи застарілих зрошувальних систем, що дасть можливість збільшити зрошувальні площі у південних регіонах, передбачені більше залучення водокористувачів в управління меліоративними системами, прозорі тарифи на воду для поливу.

Аналіз інформації обласних державних (військових) адміністрацій засвідчив низку проблемних питань щодо фіксації збитків/шкоди, завданих землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Зокрема, станом на 01.04.2023:

подання власниками (землекористувачами) земельних ділянок на розгляд комісій неповної інформації щодо збитків через невизначеність порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) завданої шкоди та втрат;

неможливість встановлення розміру збитків через відсутність доступу до підприємств та документів, які знаходяться на окупованих територіях, чи заборону доступу, оскільки звільнені території потребують огляду та розмінування.

Рекомендації

Обласним державним (військовим) адміністраціям разом з місцевими органами самоврядування розглянути можливість розробки покрокового плану заходів з відновлення порушених земель, який би включав, зокрема, еколого-геохімічну оцінку земель, розробку робочих проєктів землеустрою щодо рекультивативної порушених земель та проєктів реконструкції і капітального ремонту меліоративних систем та/або окремих об'єктів інженерної інфраструктури.

6.2. Аналіз поточного стану оцінки вартості втраченого, знищеного чи пошкодженого майна сільськогосподарських підприємств (господарств)

Висновки

За інформацією обласних державних (військових) адміністрацій, станом на 01.04.2023:

економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, а саме сільськогосподарських суб'єктів господарювання, становлять 21 370,4 млн грн, з яких 10 216,1 млн грн – прямі збитки (вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності – 10 206,9 млн грн та втрати підприємств недержавної форми власності від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, – 9,2 млн грн) і 11 154,3 млн грн – непрямі (упущена вигода), при цьому експертними висновками підтверджені лише 40,9 млн грн (0,2 відс. загального обсягу);

шкоди та збитків зазнали 1444 сільськогосподарські підприємства (господарства) недержавної форми власності, якими втрачено 12,4 тис. од. техніки, у тому числі сільськогосподарської, 398 будівель тваринницьких комплексів, 5,5 млн голів сільськогосподарських тварин, у тому числі птиці та 6 тис. бджолосімей;

Також обласні державні (військові) адміністрації поінформували, що у зв'язку із нерозробленням (станом на 01.04.2023) методики, оцінка шкоди, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці (підпункт 22 пункту 2 Порядку № 326), не здійснювалася. Разом з тим Донецька військова адміністрація повідомила про орієнтовний обсяг визначення збитків за цим напрямом у сумі 41,0 млн грн внаслідок знищення чи пошкодження виробничих потужностей у сфері рослинництва (а саме овочівництва, у тому числі закритого ґрунту).

За інформацією Національної поліції України, за фактами викрадення, пошкодження або знищення майна сільськогосподарських підприємств, вчиненими військовими Російської Федерації на території України у період з 24.02.2022 по 01.04.2023, розпочато 633 кримінальні провадження за правовою кваліфікацією частини першої ст.438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу України. За результатами досудового розслідування цих кримінальних проваджень сума нанесених військовими Російської Федерації збитків становить 489,4 млн грн – лише 4,9 відс. прямих збитків, дані про які зібрані обласними державними (військовими) адміністраціями.

Крім того, станом на 01.04.2023 на тимчасово окупованій території залишається 4 124 суб'єкти господарювання. Відповідно, поррахувати шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам), що знаходяться на тимчасово окупованих територіях, неможливо до повної деокупації території.

Результати аналізу

Згідно з Порядком № 326 напрям "економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств" включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Довідково. Основні показники, які оцінюються:

- *вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);*
- *вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності;*
- *вартість втрачених фінансових активів державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);*
- *вартість втрачених фінансових активів підприємств недержавної форми власності;*
- *упущена вигода державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);*
- *упущена вигода підприємств недержавної форми власності;*
- *втрати державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях;*
- *втрати підприємств недержавної форми власності від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях.*

Методика № 3904/1223 затверджена спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223 «Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності».

Згідно з Порядком № 326 відповідальними за визначення шкоди та збитків за цим напрямом є:

- **міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади**, які є уповноваженими органами управління, – в частині державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відс. акцій (часток) належать державі, що належать до сфери їх управління;

- **обласні, Київська міська держадміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації)** – в частині підприємств недержавної форми власності, господарських товариств (крім тих, у статутному капіталі яких більше 50 відс. акцій (часток) належать державі), які розміщуються на території відповідних областей та м. Києва.

Слід відмітити, що **Мінагрополітики** листом від 19.05.2023 № 21-1333-05.1/13292 повідомило, що не має у своїй сфері управління державних

сільськогосподарських підприємств (господарств), у статутному капіталі яких більше 50 відс. акцій (часток) належать державі.

Разом з тим, з метою отримання актуальної інформації щодо збитків, завданих агропромислому комплексу внаслідок збройної агресії Російської Федерації, Мінагрополітики листом від 20.05.2022 № 21-1321-08/7152 звернулося до структурних підрозділів обласних державних (військових) адміністрацій, що забезпечують виконання функцій з питань агропромислового розвитку на період дії в Україні воєнного стану, щодо надання інформації про втрати в галузях рослинництва та тваринництва, зруйновані виробничі потужності, викрадену (знищену) сільськогосподарську техніку. Інформація має подаватися Мінагрополітики щомісячно шляхом заповнення відповідних форм, розміщених на Google Диску.

Аналізом встановлено, що **ані Постановою № 326, ані іншими нормативними документами не передбачено звітування (інформування) сільськогосподарськими підприємствами (господарствами) обласним військовим адміністраціям щодо завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації шкоди та збитків.**

У свою чергу обласні державні (військові) адміністрації листами (розпорядженнями) доручили районним військовим адміністраціям надавати інформацію про шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам).

Послідовність дій зі збору інформації про шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам), наведено на рис. 14.

Рис. 14. Порядок дій зі збору інформації та інформування про збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам)

Інформація згідно з оперативними даними, наданими обласними державними (військовими) адміністраціями та Мінагрополітики, щодо шкоди та збитків,

завданих сільськогосподарським підприємствам (установам), в розрізі областей наведена в табл. 2 та відображена на рис.15. Водночас Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька обласні військові адміністрації повідомили про відсутність таких збитків та пошкоджень.

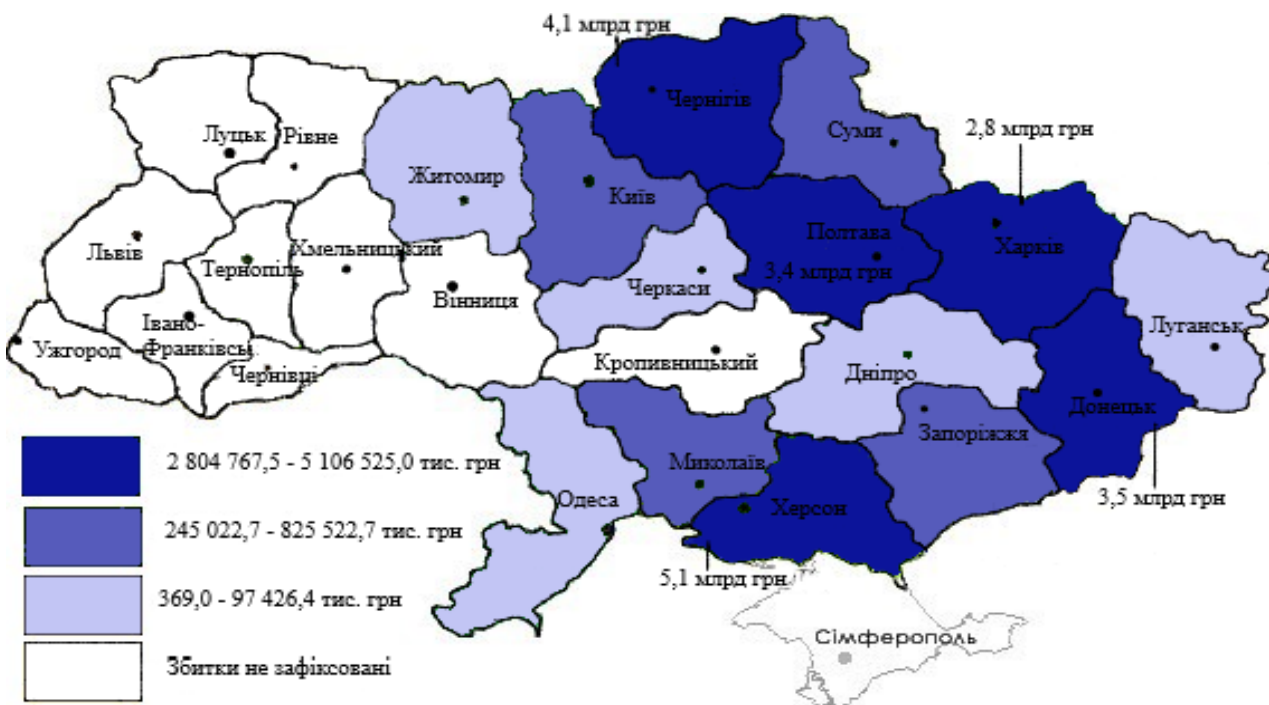
Таблиця 2

Інформація про завдані сільськогосподарським підприємствам недержавної форми власності збитки станом на 01.04.2023

тис. грн

Область	К-ть підприємств, що постраждали, од.	Техніка	Будівлі тваринницьких ферм	Тварини	Виробничі потужності, сума завданих збитків у рослинництві	Втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг	Упущена вигода	Разом шкода та збитки підприємств
Дніпропетровська	45	870,0	96 556,4	0,0	0,0	0,0	Не обраховано	97 426,4
Донецька*	197	564 226,5	728 756,7	385 807,2	1 861 807,1	0,0	Не обраховано	3 540 597,5
Житомирська	10	0,0	9 600,7	4 956,9	22 089,0	0,0	Не обраховано	36 646,6
Запорізька*	13	62 645,0	150 193,7	93 445,3	157 147,0	0,0	Не обраховано	463 431,0
Київська	27	312 363,9	9 250,0	20 163,1	343 975,4	0,0	Не обраховано	685 752,4
Луганська*	17	65 115,0	4 500,0	3 000,0	0,0	0,0	Не обраховано	72 615,0
Миколаївська	64	90 516,8	3 557,4	935,0	150 013,5	0,0	Не обраховано	245 022,7
Сумська	23	373 433,5	30 187,2	13 234,4	408 667,6	0,0	Не обраховано	825 522,7
Харківська*	630	496 887,3	1 060 990,3	395 860,3	851 029,6	0,0	Не обраховано	2 804 767,5
Полтавська	1	0,0	21 389,9	11,0	0,0	9200,0	3400000,0	3 400 600,9
Одеська	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	не обраховано	не визначені
Херсонська*	350	164 208,3	162,7	926 380,9	126 062,2	0,0	3889710,9	5 106 525,0
Черкаська	3	369,0	0,0	0,0	0,0	0,0	не обраховано	369,0
Чернігівська	59	148 554,2	33 331,9	14 630,3	0,0	0,0	3864600,0	4 061 116,4
Разом	1 444	2 279 189,5	2 148 476,9	1 858 424,4	3 920 791,5	9 200,0	11 154 310,9	21 370 393,2

*без врахування тимчасово окупованих територій.

Рис.15. Збитки, завдані сільському господарству в результаті збройної агресії, за оперативними даними обласних військових адміністрацій

Отже, відповідно до оперативних даних внаслідок збройної агресії Російської Федерації 1 444 сільськогосподарські підприємства (господарства) недержавної форми власності зазнали шкоди та збитків на **21 370,4** млн грн, з яких **10 216,1** млн грн – прямі збитки та **11 154,3** млн грн – непрямі (упущена вигода).

Встановлено, що з 21 370,4 млн грн обрахованих збитків експертними висновками підтверджено лише **40,9** млн грн (**0,2** відсотка.). Варто зазначити, що в основному експертні висновки склалися щодо знищеної сільськогосподарської техніки.

Отже, розрахунково, середні збитки на одне сільськогосподарське підприємство (господарство) становили **14 799,4** тис. гривень.

Прямі втрати 1444 сільськогосподарських підприємств (господарств) у галузі рослинництва становили **6 200,0** млн грн, з яких 2 279,2 млн грн (36,8 відс.) – вартість втраченої техніки, у тому числі сільськогосподарської, та 3 920,8 млн грн (63,2 відс.) – виробничих потужностей.

Так, виробничим потужностям підприємств (господарств) у галузі рослинництва загалом завдано шкоди та збитків на 3 920,8 млн грн, з яких 3 518,8 млн грн (89,7 відс.) – шкода, завдана виробництву, зберіганню та переробці зерна, 101,0 млн грн (2,6 відс.) – садівництву та виноградарству та 301,0 млн грн (7,7 відс.) – овочівництву, в тому числі закритого ґрунту.

Найбільше шкоди та збитків виробничим потужностям у галузі рослинництва завдано підприємствам (господарствам) Донецької області – 1 861,8 млн грн (47,5 відсотка).

Інформація про шкоду та збитки, завдані виробничим потужностям у галузі рослинництва, в розрізі областей наведена в табл.3.

Таблиця 3

Інформація про шкоду та збитки, завдані виробничим потужностям у галузі рослинництва, станом на 01.04.2023

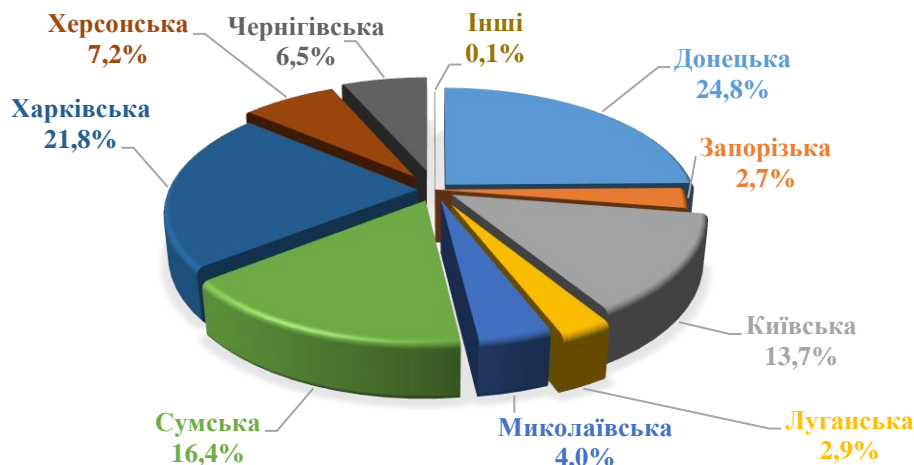
тис. грн

Область	Виробничі потужності, сума завданих збитків у рослинництві (вартість знищених/пошкоджених активів)			Разом	Відс.
	виробництво, зберігання та переробка зерна	садівництво та виноградарство	овочівництво, в т. ч. закритий ґрунт		
Донецька*	1 838 730,1	23 077,0	0,0	1 861 807,1	47,5
Житомирська	22 089,0	0,0	0,0	22 089,0	0,6
Запорізька*	0,0	74 287,0	82 860,0	157 147,0	4,0
Київська	142 600,9	2 100,0	199 274,5	343 975,4	8,8
Миколаївська	150 013,5	0,0	0,0	150 013,5	3,8
Сумська	408 667,6	0,0	0,0	408 667,6	10,4
Харківська*	830 598,8	1 530,4	18 900,4	851 029,6	21,7
Херсонська*	126 062,2	0,0	0,0	126 062,2	3,2
Всього	3 518 762,2	100 994,4	301 034,9	3 920 791,5	100,0

*без врахування тимчасово окупованих територій.

За оперативними даними, **417 сільськогосподарських підприємств** (господарств) **втратили 12 455 од. техніки**, у тому числі сільськогосподарської, загальною **вартістю 2 279,2 млн гривень**.

Інформація про питому вагу (в грошовому еквіваленті) викраденої та знищеної техніки, у тому числі сільськогосподарської, наведена на рис 16.

Рис. 16. Питома вага (в грошовому еквіваленті) викраденої та знищеної техніки, у тому числі сільськогосподарської

Значних збитків (прямі збитки – **4 006,9 млн грн**) зазнала галузь **тваринництва**. З 1444 підприємств (господарств), 99 – окрім рослинництва, також займались тваринництвом.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації пошкоджено та **зруйновано 398 будівель тваринницьких ферм**, втрати за якими обраховані в сумі **2 148,5 млн гривень**.

У той же час збитки **сільськогосподарських підприємств** (господарств) **внаслідок загибелі сільськогосподарських тварин** становили **1 858,4 млн гривень**.

Інформація про шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам, задіяним у галузі тваринництва, наведена в табл.4.

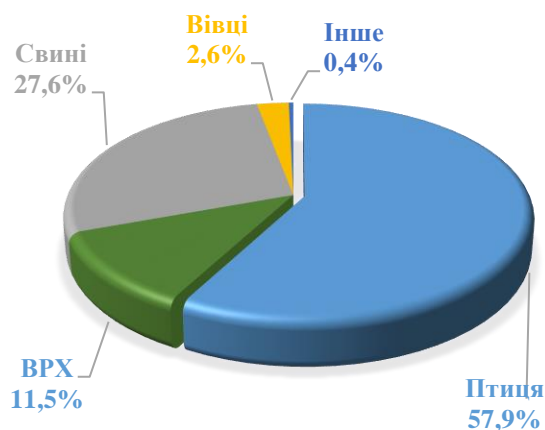
Таблиця 4

Інформація про шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам, задіяним у галузі тваринництва, станом на 01.04.2023

Напрямок	К-ть суб'єктів господарювання	Будівлі тваринницьких ферм			Тварини	Голів (бджолосімей)	Сума, тис. грн
		пошкоджені	зруйновані	сума, тис. грн			
Птахівництво	15	53	9	164 607,0	птиця	5 381 098	1 076 950,3
Скотарство	43	97	73	1 256 404,4	ВРХ	16 078	214 061,1
Свинарство	27	87	70	605 102,2	свині	126 400	512 257,3
Кролівництво	1	0	3	13 130,0	кролі	3 387	993,0
Вівчарство	4	2	0	4 136,1	вівці	20 293	48 269,6
Бджільництво	2	1	0	10,5	бджолосімей	6 025	4 971,8
Конярство	1	0	1	84 000,0	коні	13	421,3
Рибництво	5	інформація не надана		21 000,0	риба	0	0,0
Органічне землеробство	1	0	2	86,7	червоні каліфорнійські хробаки	5 000 000	500,0
Всього	99	240	158	2 148 476,9		10 553 294	1 858 424,4

Аналізом встановлено, що найбільших збитків сільськогосподарські підприємства (господарства) в галузі тваринництва зазнали через загибель птиці (1 076,9 млн грн) та пошкодження або руйнування будівель тваринницьких комплексів для великої рогатої худоби – 1 256,4 млн гривень (рис.17, 18).

Рис. 17. Питома вага загибелі сільськогосподарських тварин (в грошовому еквіваленті)

Рис. 18. Питома вага знищених та пошкоджених будівель тваринницьких комплексів (в грошовому еквіваленті)

Зведена інформація щодо збитків, завданих сільськогосподарським підприємствам (господарствам), станом на 01.04.2023 в розрізі областей та напрямів наведена в додатку 6.

Разом з тим, за інформацією Національної поліції України, за фактами викрадення, пошкодження або знищення майна сільськогосподарських підприємств, вчиненими військовими Російської Федерації на території України у період з 24.02.2022 по 01.04.2023, розпочато 633 кримінальні провадження за правовою кваліфікацією частини першої ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу України. За результатами досудового розслідування цих кримінальних проваджень сума збитків, нанесених військовими Російської Федерації, становить 489,4 млн грн – лише 4,9 відс. прямих збитків, дані про які зібрані обласними державними (військовими) адміністраціями.

Крім того, за оперативними даними Мінагрополітики, станом на 01.04.2023 **на тимчасово окупованій території залишилось 4 124 суб'єкти господарювання**, з них: 414 суб'єктів господарювання у Донецькій; 27 – Запорізькій; 1 144 – Луганській; 70 – Харківській та 2 469 – Херсонській областях.

Відповідно, порахувати шкоду та збитки, завдані сільськогосподарським підприємствам (господарствам), які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, неможливо до повної деокупації територій.

Аналіз засвідчив наявність певних проблемних питань, які виникають під час збору інформації та обрахунку шкоди та збитків, завданих сільськогосподарським підприємствам (господарствам), **що потребують вирішення:**

відсутність доступу представників сільськогосподарських підприємств **до територій господарства та свого майна** для здійснення належного обстеження та фіксації завданої шкоди;

нестача кадрів необхідного рівня та спеціалізації в громадах, де ведуться бойові дії або відбуваються обстріли;

ненадсилання сільгоспвиробниками звернень до органів місцевого самоврядування з різних причин (**відсутність керівників господарств** на місцях через ризик для життя, відсутність первинних та звітних документів через знищення або пошкодження);

брак коштів у сільськогосподарських підприємств (господарств) **на проведення технічних обстежень, незалежної оцінки збитків або експертиз;**

знищення (втрата) документів, що підтверджують право власності та технічні характеристики майна;

невстановлення законодавчо чітких покрокових дій, які повинні здійснювати сільськогосподарські підприємства (господарства) у разі виявлення завданих шкоди та збитків.

Зазначене **створює ризики отримання органами місцевого самоврядування неповноти інформації щодо шкоди та збитків, заподіяних сільськогосподарським підприємствам.**

Оскільки методика обрахунку шкоди, завданої особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці, не затверджена (станом на 01.04.2023), збитки за цим напрямом не визначалися. Разом з тим тільки **Донецька військова адміністрація орієнтовно визначила збитки, завдані фізичним особам-підприємцям, на суму 40 979,2 тис. грн, з урахуванням знищення чи пошкодження виробничих потужностей у сфері рослинництва (овочівництва, в тому числі закритого ґрунту).**

Рекомендації

Мінагрополітики ініціювати проведення на рівні обласних (районних) військових адміністрацій роз'яснювальної роботи з сільськогосподарськими підприємствами (господарствами) щодо фіксації, обрахунку (відповідно до Методики визначення шкоди підприємствам) та інформування про завдану шкоду та збитки з метою отримання компенсації у подальшому.

7. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки

Сільське господарство, яке є основним джерелом доходу для 17,2 відс. населення, серйозно постраждало і дедалі більше зазнає втрат. Збройна агресія Російської Федерації проти України вкрай негативно впливає на сільськогосподарську виробничу систему: порушуються ланцюги створення вартості та постачання, ціни є непередбачуваними, сільське населення страждає. Хоча наслідки збройної агресії більш суттєві в прифронтових областях, вони відчутні і на решті території країни. Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції через збройну агресію відчутно зростають по всій країні та негативно впливають на доходи сільськогосподарських підприємств: за 2022 рік кількість збиткових господарств зросла на 6 відсотків. При цьому втрати державного бюджету від ненадходження відповідних податкових платежів становили 11,0 млрд гривень.

За оцінкою KSE, непрямі збитки та втрати, завдані аграрному сектору України у 2022 році в результаті збройної агресії Російської Федерації, становлять 31,5 млрд дол. США, для покриття потреб у реконструкції та відновленні необхідно 29,7 млрд дол. США.

До закінчення збройної агресії неможливо точно розрахувати обсяг втрат, яких зазнав український агросектор, проте можна констатувати наявність значних ризиків часткового або повного знищення машин та обладнання, складських приміщень, худоби, багаторічних насаджень та запасів, а також масштабних пошкоджень сільськогосподарських угідь на території тих областей України, які опинилися в зоні проведення воєнних (бойових) дій, або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) (15,5 млн т запасів зернових, 34,8 відс. поголів'я сільськогосподарських тварин та 48,5 відс. сільськогосподарської техніки).

Через воєнні дії збір урожаю основних сільськогосподарських культур в 2022 році порівняно з 2021 зменшився на 24,4 відс., поголів'я сільськогосподарських тварин – на 12,5 відс., птиці – на 6,1 відс., що призводить до додаткових втрат сільського господарства.

Крім того, внаслідок підриву російськими окупаційними військами Каховської ГЕС, виникла масштабна техногенна катастрофа, наслідки якої особливо значні для сільського господарства південних областей України – затоплення сільськогосподарських угідь, пошкодження і зупинка функціонування меліоративної інфраструктури, яка забезпечувала зрошення на 584 тис. гектарах. Сільське господарство буде відчувати наслідки цієї катастрофи ще багато років.

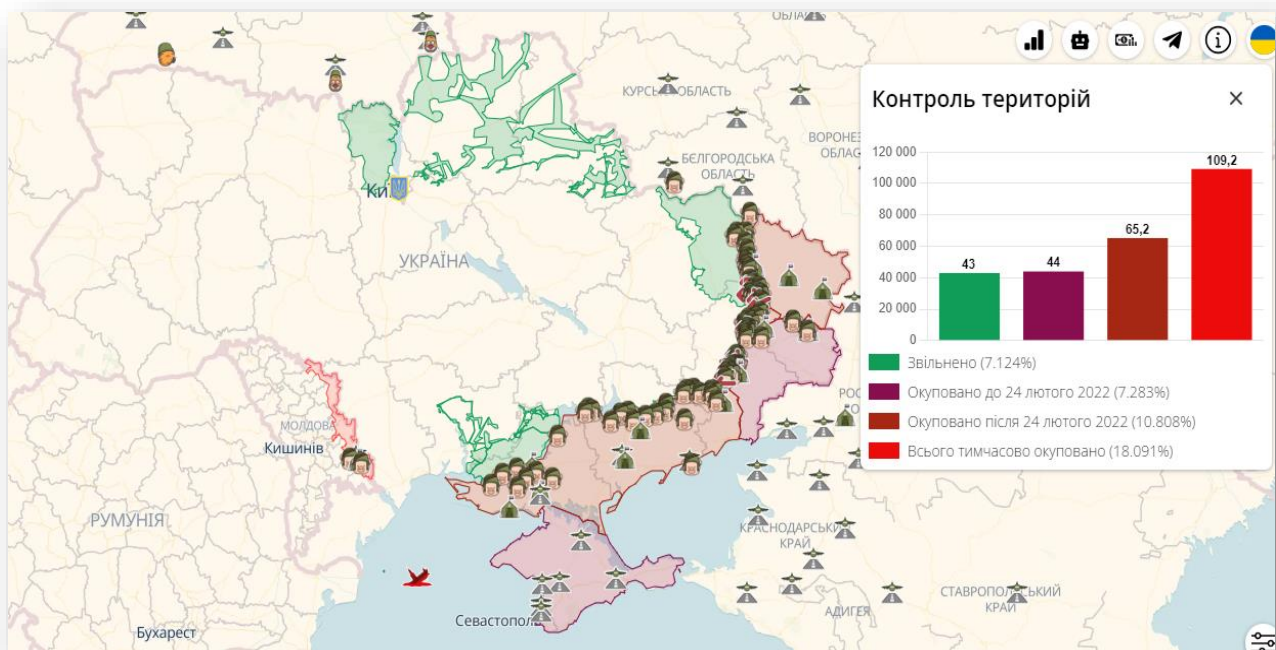
Результати аналізу

Сільське господарство – це локомотив української економіки. Україну історично називають житницею Європи, оскільки тут зосереджено близько 25 відс. світових чорноземних ґрунтів, відомих високим рівнем родючості. Країна також є найбільшим у світі експортером соняшникової олії та одним із найбільших – зерна.

Збройна агресія Російської Федерації проти України порушує нормальне функціонування сільського господарства, призводить до соціально-економічних втрат у цій сфері і негативно впливає на продовольчу безпеку світу.

Станом на 23.02.2022 під російською окупацією знаходилося 43,3 тис. кв. км, або 7 відс. території України (603,7 тис. кв. км). Масований натиск 24.02.2022 дав змогу Російській Федерації збільшити окуповані території до близько **119 тис. кв. км, або до майже 20 відс. площі України.** За три місяці ця територія вже становила 125,0 тис. кв. км, або збільшилась у 2,9 раза. Це більше, ніж площа Північної Кореї та близько загальної площі Литви та Латвії.

За більше ніж 15 місяців активних бойових дій, окупована територія України динамічно змінювалась, за даними онлайн-мапи DeepState,²⁴ станом на 06.06.2023 загальна площа окупованих територій України становить близько 109 тис. кв. км, що відповідає 18 відс. площі нашої держави (рис. 19).

Рис. 19. Територія України, яка перебувала (перебуває) в окупації станом на 06.06.2023

²⁴ Карта бойових дій в Україні (ця мапа є інтерактивною) [Електронний ресурс] – Доступний з: <https://deepstatemap.live/#6/46.468/29.839>.

Унаслідок збройної агресії Російської Федерації Україна стала найзамінованішою країною світу. Близько 300 тис. кв. км забруднені мінами та снарядами, які не розірвалися, і ця площа змінюється кожного дня.

Очевидно, що найбільший вплив на виробництво сільськогосподарських культур спостерігається на лінії фронту в зоні бойових дій і на тимчасово окупованих територіях. Фактично територіальні громади 10 із 24 областей України та міста Києва опинилися в зоні проведення воєнних (бойових) дій або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Зокрема, це територіальні громади Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської та Київської областей.

У цілому, за даними Держстату, в Україні в 2021 році налічувалося 39,3 тис. підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя (з них 26,6 тис. фермерських господарств), **49 відс. з яких розташовані у зазначених регіонах.** Частка цих областей у загальному виробництві продукції сільського господарства становила майже **30 відс.**, у т.ч. продукції рослинництва – 45,2 відс., тваринництва – 34,3 відс. (рис. 20), в якому було задіяно **35,6 відс. населення**, зайнятого в сільському, лісовому та рибному господарстві (958 тис. осіб).

Рис. 20. Частка регіонів у загальному виробництві продукції сільського господарства у 2021 році

Так, за даними Держстату, в 2021 році **випуск продукції сільського господарства у фактичних цінах становив 1 366,5 млрд грн, або ж 712,6 млрд грн у постійних цінах 2016 року (52,1 відс. у фактичних цінах).** З них **307,2 млрд грн у постійних цінах 2016 року (розрахунково, 589,6 млрд грн у фактичних цінах) вироблено на території областей України, які опинилися в зоні проведення воєнних (бойових) дій, або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).**

Економіка України, зокрема, базується на **продажу зернових культур за кордон.** Так, відповідно до даних балансу зернових і зернобобових культур у **2021 році на підприємствах вироблено 86,0 млн т, запаси на початок року**

становили 22,0 млн т, експортовано – 51,6 млн т, **запаси на кінець року – 33,4 млн т, зокрема, на території областей України, які опинилися в зоні проведення військових (бойових) дій, або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), – 14,3 млн т, або майже 43 відс. запасів станом на 01.01.2022.** На підприємствах, що функціонували на території зазначених областей, згідно з даними Держстату, знаходилось **48,5 відс. всієї сільськогосподарської техніки, наявної у сільськогосподарських підприємств України (рис.21).**

Рис. 21. Наявність сільськогосподарської техніки на підприємствах України станом на 01.01.2020 (за даними Держстату)

Крім того, на кінець 2021 року на підприємствах цих регіонів налічувалось **34,8 відс. поголів'я сільськогосподарських тварин**, в тому числі 41,9 відс. великої рогатої худоби, 46 відс. свиней, 49 відс. овець та кіз, 34,3 відс. птиці (рис. 22).

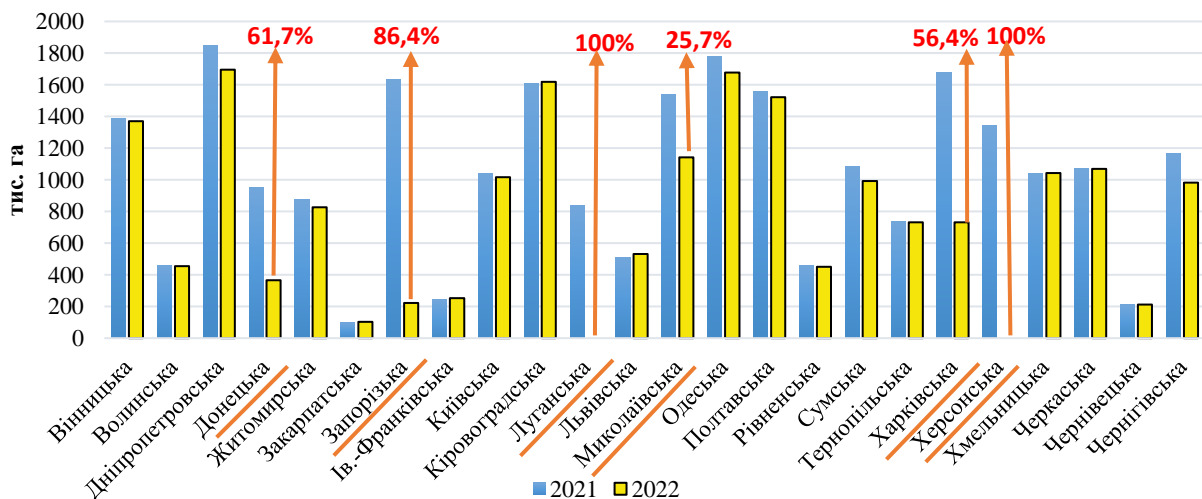
Рис. 22. Наявність сільськогосподарських тварин на підприємствах України станом на 01.01.2022 (за даними Держстату)

Зазначеними підприємствами вироблялось 30,4 відс. м'яса, 41,4 відс. молока та 66 відс. яєць всього виробництва на території України.

До закінчення збройної агресії неможливо точно обрахувати обсяг втрат, пошкоджень, яких зазнає український агросектор, проте можна констатувати наявність значних ризиків втрат як обсягів запасів, так і сільськогосподарської техніки, що перебували на території областей України, які опинилися в зоні проведення військових (бойових) дій, або на територіях, які перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).

Постраждалі від збройної агресії сільськогосподарські підприємства зазнали великих втрат виробничих ресурсів – тварини, приміщення (ферми, склади, ангари, силосні башти тощо), сільськогосподарська техніка, корми, збіжжя та інше. Водночас вартість знищених матеріальних активів та пошкодження не відображають всіх збитків, які несуть сільгоспвиробники. Значну частку економічних втрат сільського господарства становлять **непрямі втрати**, які враховують **недоотриманий дохід** від зменшення кількості виробленої продукції та **додаткові витрати, які виробники змушені нести через збройну агресію**. Зокрема, сільськогосподарські підприємства потерпають від **дефіциту і здорожчання палива**, відчують **нестачу кадрів через вимушену міграцію, мобілізацію, травми та загибель людей**.

Так, відповідно до наданої Мінагрополітики інформації щодо площі, з якої зібрано врожай сільськогосподарських культур в 2022 році, ця площа зменшилася на 24,4 відс. порівняно з 2021 роком. Цей показник значно скоротився на території окупованих або частково окупованих Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей (рис. 23).

Рис. 23. Аналіз площі, з якої зібрано врожай сільськогосподарських культур у 2021–2022 роках в Україні

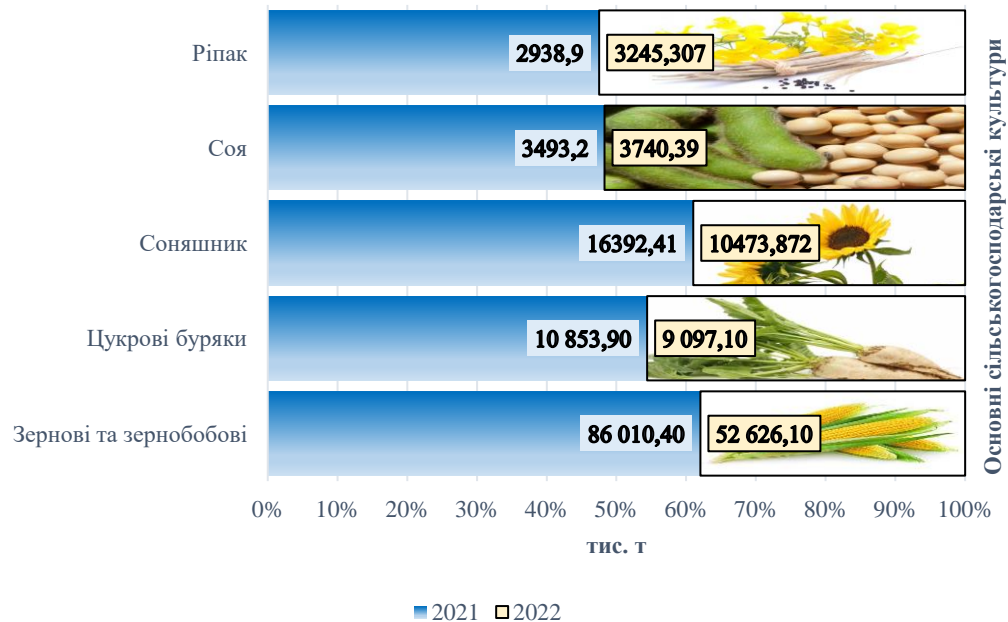
Аналіз наданої інформації засвідчив: дані про площі, з яких зібрано врожай сільськогосподарських культур у Херсонській та Луганській областях, взагалі відсутні. Найгірша ситуація зі збором врожаю склалась в Донецькій, Запорізькій

та Харківській областях, де зменшення площ становить від 56 до 86 відсотків. Бойові дії на території цих областей ще не закінчилися, площа, з якої у 2023 році буде зібрано врожай, невідома.

Станом на 01.01.2023, за даними Мінагрополітики, обсяг виробництва сільськогосподарських культур в 2022 році менший на 33,3 відс. обсягу 2021 року, зокрема, обсяг збору зернових та зернобобових культур – на 38,8 відс., соняшнику – на 36,1 відс., цукрових буряків – на 16,2 відс. (рис. 24). **За оцінкою KSE, втрати від зниження рівня вирощування сільськогосподарських культур становлять 14,3 млрд дол. США.**

На зниження рівня вирощування сільськогосподарських культур вплинули як зміни в структурі посівних площ, так і обсяги незібраних площ на територіях, що перебували чи перебувають в тимчасовій окупації. Зокрема, збирання зернових та зернобобових культур проведено на площі 11,3 млн га, що становить 71 відс. посівних площ зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємств у 2021 році. Отже, потенційно, за оцінкою обсягів збору врожаю в 2021 році, Україна у 2022 році втратила більше 10 млн тонн врожаю через окупацію територій Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей.

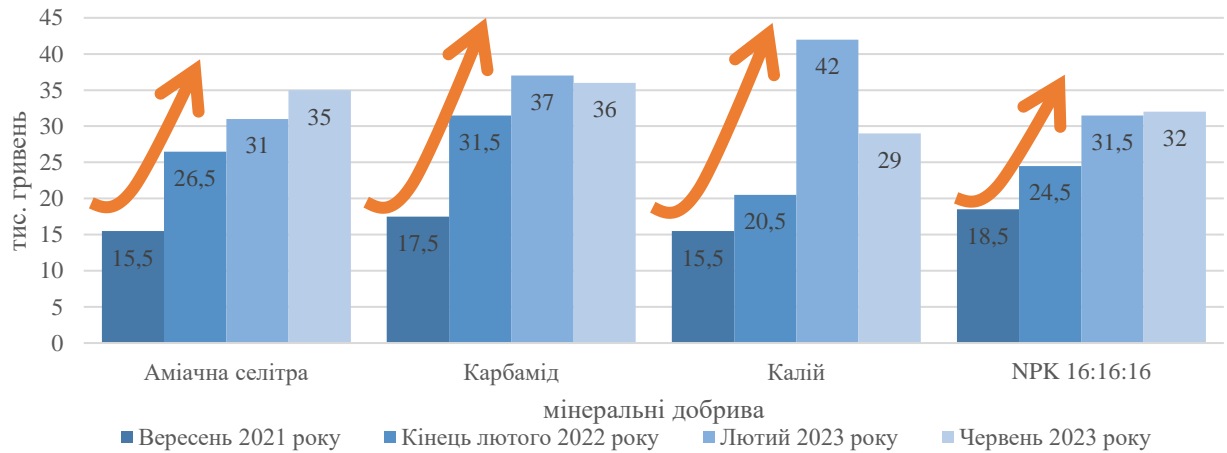
Аналізуючи інформацію про масові крадіжки російськими окупантами зерна та/або продаж продукції за значно нижчими собівартості цінами, що надавалась представниками органів місцевої виконавчої влади на окупованих територіях, можна констатувати: **врожай зернових 2022 року і залишки його запасів можна вважати втраченими.**

Рис. 24. Аналіз обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур господарствами за 2021–2022 роки в Україні

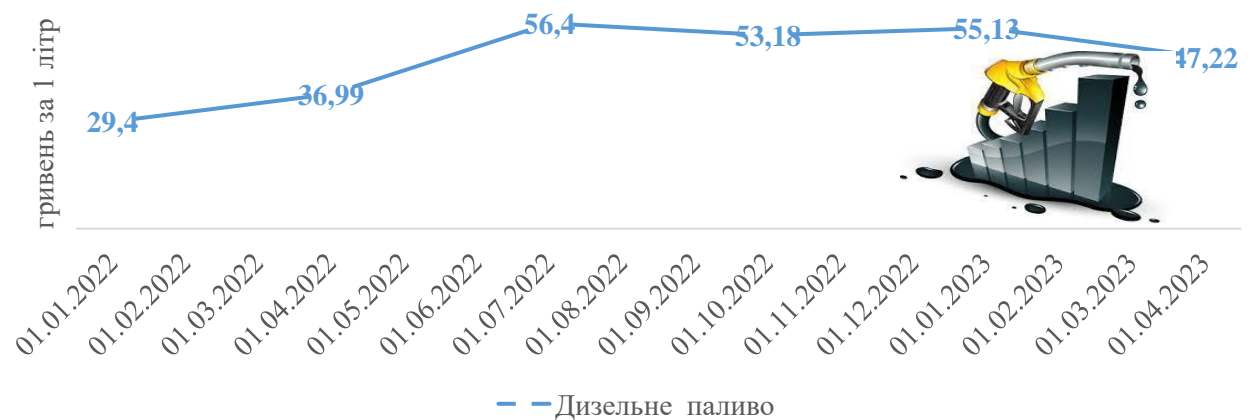
Також на обсяги збору сільськогосподарської продукції вплинуло і різке зменшення врожайності сільськогосподарських культур (наприклад, зернових та зернобобових на 25 відс., з 59,3 ц/га до 44,4 ц/га), що зумовлено як погодними умовами, так і невнесенням мінеральних добрив під такі посіви через **значне здорожчання вдвічі, а то й майже втричі** (рис. 25).

Рис. 25. Динаміка максимальних ринкових цін на мінеральні добрива (за даними інтернет-ресурсів)

Крім того, галузь **сільського господарства України – одна з найбільших споживачів дизельного пального** серед усіх галузей національної економіки. Зокрема, за 2021 рік ця галузь **використала 25,4 відс.** загального обсягу дизельного пального та 5 відс. бензину. За даними Статистичного щорічника України за 2021 рік, за останні п'ять років **мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали в собівартості сільськогосподарської продукції становили від 20 до 24 відсотків.**

Водночас в середньому **ціни на дизельне пальне в Україні зросли на 60,6 відс.** порівняно з попереднім роком (рис. 26).

Рис. 26. Динаміка цін на дизельне пальне за останні два роки в Україні²⁵

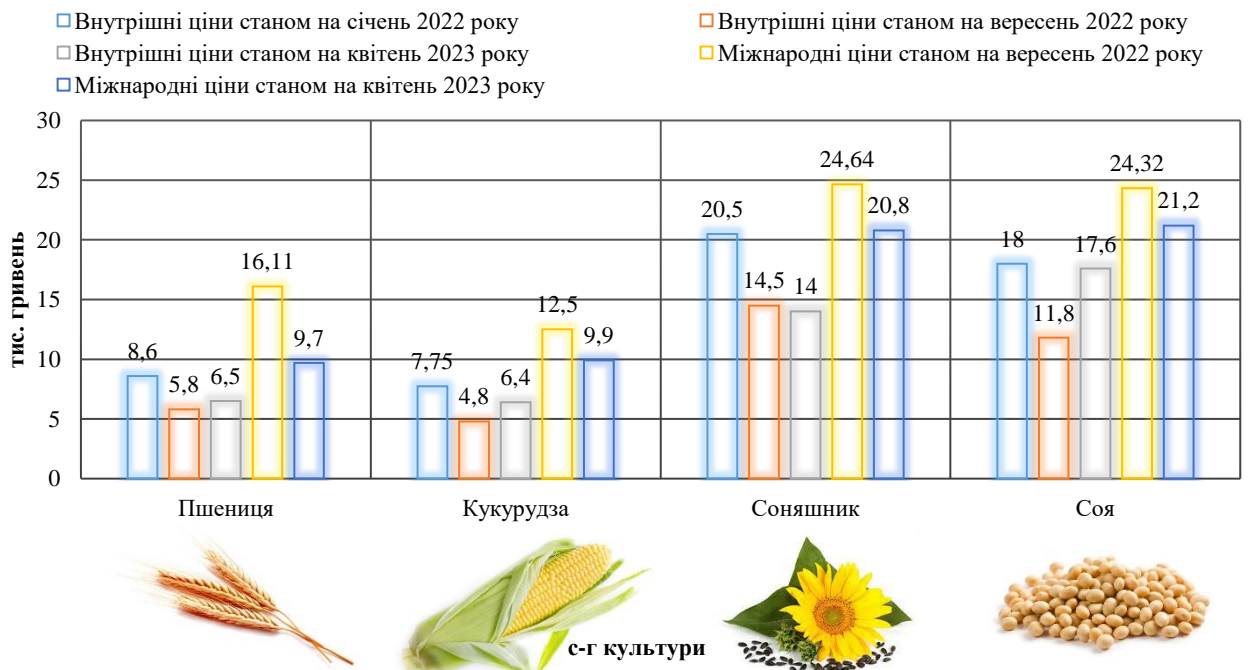
²⁵ Вартість дизельного палива на АЗС України [Електронний ресурс] Доступний з: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/fuel/dt/>.

Отже, значне зростання вартості мінеральних добрив, пального та засобів захисту рослин впливає на собівартість сільськогосподарської продукції. За розрахунками науковців, наприклад, **собівартість тонни пшениці на три чверті складається з вартості дизельного палива, добрив і засобів захисту рослин.**

У цілому, за оцінкою KSE, втрати в результаті зростання цін на виробничі ресурси оцінюються більш як на 1 млрд дол. США²⁶.

Як наслідок, за розрахунками сільськогосподарських товаровиробників²⁷, собівартість вирощування сільськогосподарських культур в 2022 році значно вища від ціни, яку пропонують на внутрішньому ринку.

При цьому, залежно від виду, ціни на основні сільськогосподарські культури, станом на квітень 2023 року менші за ціни станом на січень 2022 року на 30 відс.²⁸, а на зовнішніх ринках майже вдвічі вищі (рис. 27).

Рис. 27. Динаміка цін на основні сільськогосподарські культури

Зазначимо, що **зниження цін на внутрішньому ринку насамперед зумовлено морською блокадою українських портів військовими силами Російської Федерації.** Морська блокада змушувала експортерів перебудовувати логістичні ланцюжки від експорту морем до експорту залізницею, річковими портами та вантажівками.

Однією з найбільших проблем під час збройної агресії, яку має вирішити аграрний сектор, стало логістичне забезпечення.

²⁶ Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review Issue 3 April 24, 2023 [Електронний ресурс] Доступний з: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>.

²⁷ За даними Food Price Monitoring and Analysis (FPMA) tool [Електронний ресурс] Доступний з: <https://fpma.fao.org/gIEWS/fpmat4/#/dashboard/tool/international>.

²⁸ За даними Інформаційно-аналітичного агентства «АПК-Інформ» [Електронний ресурс] Доступний з: <https://www.apk-inform.com/uk/prices>.

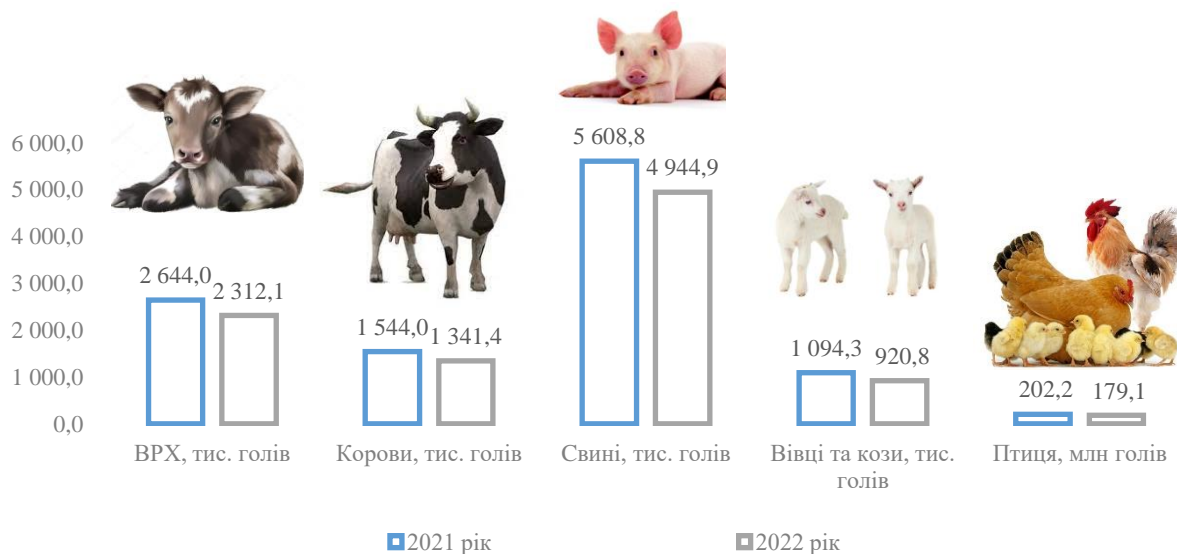
Довідково. Сфера функціонування аграрної логістики: закупівельна логістика (планування закупівель і транспортування сировини, напівфабрикатів, добрив, кормів, розподіл сировинних ресурсів); логістика сільськогосподарського виробництва (рослинництво, тваринництво); переробка продукції; зберігання і складування готової продукції; управління запасами; транспортна і збутова логістика; розподіл ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових та інші) на всіх етапах складного логістичного ланцюга "сировина - виробництво - споживач".

За інформацією з відкритих інтернет-джерел, **внаслідок морської блокади українських портів значно зросли ціни на доставку сільськогосподарської продукції** (з орієнтовних **30 дол. США** за тонну – доставка до портів України, аж до **170-180 доларів США** за тонну – до портів сусідніх країн), що призвело до суттєвого скорочення попиту на експортно-орієнтовані культури через **фізичні обмеження каналів експорту**. І звичайно, вартість доставки – втрати сільськогосподарських товаровиробників.

За оцінкою KSE, **порушення логістичних ланцюгів** зумовили зниження цін на експортно-орієнтовані товари, **збитки від чого оцінюються в 14,5 млрд дол. США.**

Здорожчання вартості основних засобів виробництва та зниження вартості виготовленої сільськогосподарськими підприємствами продукції в 2022 році призвело, зокрема, до збитковості окремих підприємств, яких, за даними Державної податкової служби України, за 2022 рік задекларовано 2487, що на 144 господарства, або на 6 відс., більше, ніж в попередньому році. Крім того, це зумовило зменшення надходжень до державного бюджету від сплати податків сільськогосподарськими підприємствами. Так, станом на 01.01.2023 юридичними особами сплачено на **11,0 млрд грн, або майже на 36 відс., менше аналогічного періоду 2021 року, що є втратами дохідної частини державного бюджету.**

Зниження виробничих потужностей через воєнні дії зазнало і тваринництво України: **поголов'я сільськогосподарських тварин в 2022 році зменшилось на 13 відс. порівняно з 2021 роком (рис. 28).**

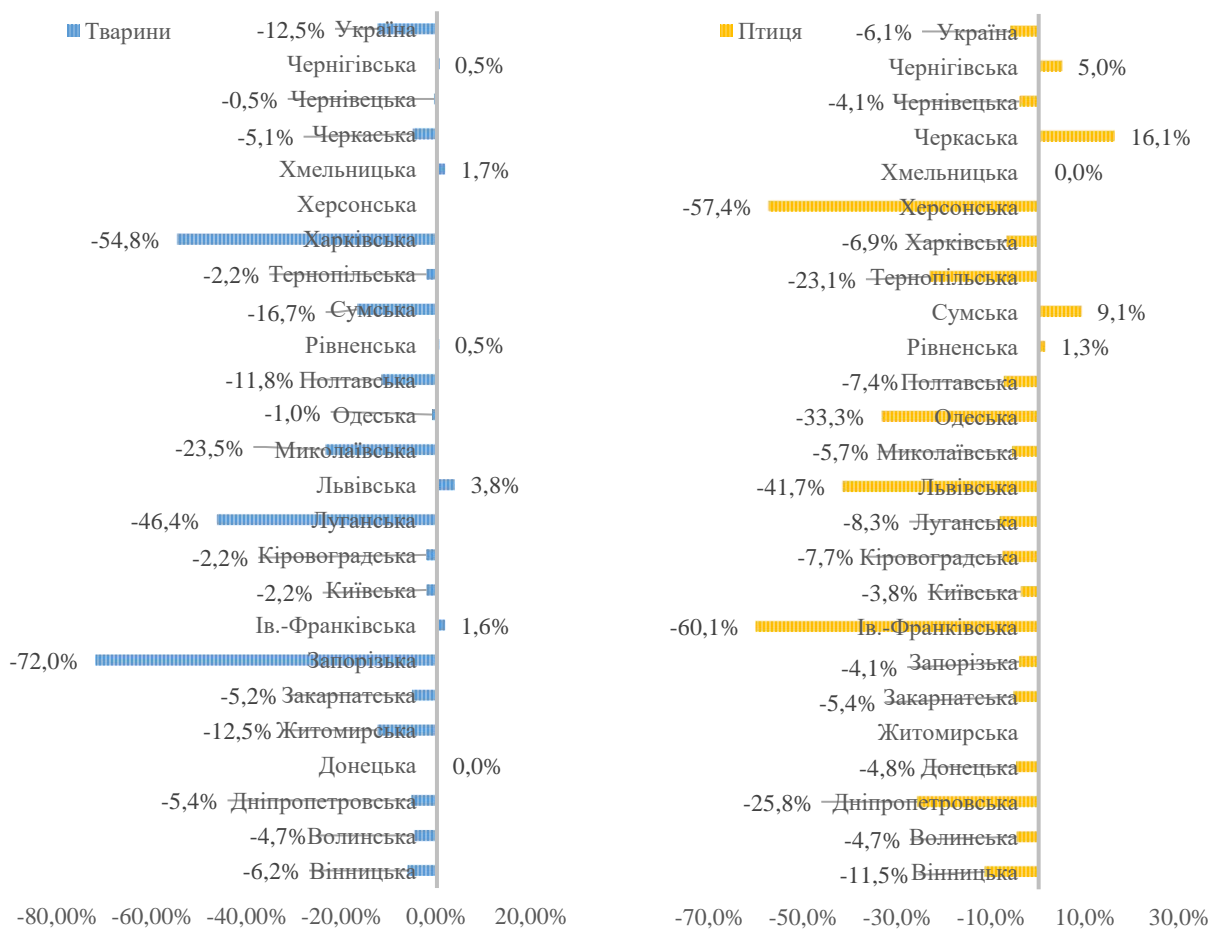

Рис. 28. Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні (2021–2022 роки)

За оцінкою KSE, **втрати тваринництва від зменшення поголів'я та зниження його продуктивності оцінюються в 1,7 млрд дол. США.**

Збереження поголів'я в перші місяці збройної агресії забезпечувалось частково шляхом переміщення поголів'я підприємств у тиллові регіони, зокрема, овець та кіз – у Волинську, Рівненську, Кіровоградську та Тернопільську області; птиці – Хмельницьку, Чернівецьку, Рівненську; свиней – Івано-Франківську, Львівську, Чернівецьку, Хмельницьку; ВРХ – Тернопільську область (рис. 29).

Довідково: За оцінкою KSE, *свійські тварини гинуть не лише від активних бойових дій, але й від обмеженого фізичного доступу на ферми, ускладнення закупівлі кормів та ненадання ветеринарних послуг. Загалом через збройну агресію загинуло 2230 корів, свиней, кіз, овець, птиці та близько 87 тис. бджолиних сімей, не враховуючи іншої шкоди і збитків. Ці збитки оцінюються в 265,6 млн доларів.*

Рис. 29. Індекси змін поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні станом на 01.01.2023 (Донецька та Херсонська області – даних немає)

Крім того, **внаслідок підриву** російськими окупаційними військами **Каховської ГЕС, орієнтовні збитки державного майна меліоративних систем та каналів, за інформацією Мінагрополітики, становлять 150-160 млрд гривень.** Точні дані можна буде визначити після деокупації територій. Внаслідок підриву Каховської ГЕС також буде зупинено водопостачання 31 системи зрошення полів

Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької областей. У 2021 році ці системи забезпечували зрошення на 584 тис. га, з яких українські аграрії збирали близько 4 млн т зернових і олійних культур. Отже, сільське господарство півдня України буде відчувати наслідки цієї катастрофи ще багато років, а овочівництво та садівництво у регіоні може зникнути взагалі.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України з метою створення комплексного механізму оцінки та компенсації збитків і шкоди, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України, доручити відповідним центральним органам виконавчої влади розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України в установленому порядку проекти нормативно-правових актів щодо порядку оцінки, фіксації, документування та реєстрації макроекономічної шкоди, збитків або втрат, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам внаслідок міжнародно-протиправних дій Російської Федерації в Україні або проти України.

8. ІНФОРМАЦІЯ ПРО АНАЛІЗ

Підстава для проведення аналізу поточного стану щодо оцінки соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства: стаття 98 Конституції України, статті 4 та 7 Закону України "Про Рахункову палату", План роботи Рахункової палати на 2022 рік, затверджений рішенням Рахункової палати від 23.11.2021 № 30-4 зі змінами, та доручення департаменту та/або територіальному підрозділу для виконання повноважень члена Рахункової палати та забезпечення здійснення заходу державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) від 21.07.2022 № 03-39.

Мета аналізу: аналіз поточного стану щодо оцінки соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства, завданих Україні внаслідок збройної агресії, яку 24.02.2022 розпочала Російська Федерація.

Предметом аналізу визначено:

нормативно-правові, розпорядчі акти та інші документи, які регламентують підходи та процедури визначення соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та процес їх фіксації;

система збору інформації щодо втрат у сфері сільського господарства та порядок її опрацювання, узагальнення;

аналітична, статистична та інша офіційна інформація, в тому числі з електронних платформ, щодо соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства;

поточний стан виконання підпунктів 9, 18 та 22 пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації" (із змінами) в частині втрат у сфері сільського господарства.

Початкові обмеження щодо здійснення оцінки соціально-економічних втрат:

часові: період, охоплений аналізом – 24.02.2022 – 01.04.2023;

територіальні: м. Київ, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області;

обмеження, пов'язані з триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України: під час здійснення аналізу перевага надавалася формам та методам дистанційного збору інформації.

Критерії, які використовувалися під час аналізу: при здійсненні аналізу застосовувалася сукупність критеріїв (орієнтирів, ідентифікованих як зразки для відповідних процесів), систематизованих за причинним зв'язком та спрямованих на виявлення ознак, достатніх для розкриття ідентифікованих ризиків і мети цього

аналізу, а саме:

достовірність – відображення реально існуючих фактів з необхідною точністю;

надійність – об'єктивне відображення результатів діяльності;

порівнянність – можливість співставлення даних з різних часових періодів, джерел тощо;

змістовність – оптимальне співвідношення кількості інформації в повідомленні до обсягу даних, що її відображають;

повнота – достатній набір показників для ухвалення ефективного управлінського рішення;

значущість – здатність поданої інформації впливати на ухвалення управлінських рішень.

Методи збирання даних:

аналіз нормативно-правових, розпорядчих актів та інших документів, які регламентують підходи та процедури визначення соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства та процес їх фіксації;

аналіз наявної системи збору інформації про втрати у сфері сільського господарства та порядок її опрацювання, узагальнення;

аналіз статистичної, аналітичної та іншої офіційної інформації, в тому числі з електронних платформ, щодо соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства;

аналіз інформації центральних органів виконавчої влади та обласних державних адміністрацій (на період воєнного стану – військові адміністрації) щодо соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства;

аналіз інформації, отриманої на запити про надання інформації.

Об'єкти аналізу (надсилання запитів): Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економіки України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, Державна податкова служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національна поліція України, Офіс Генерального прокурора, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська обласні державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації).

Аналіз здійснено з використанням інформації, отриманої за запитами без виходу на об'єкти.

Ідентифіковані ризики, які могли вплинути на поточну оцінку соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства:

нормативно-правова неврегульованість підходів та процедур визначення соціально-економічних втрат та процесу їх фіксації;

нерозроблення системи збору та опрацювання інформації;
імовірність того, що подана інформація про значення певних параметрів відрізняється від фактичного значення цих параметрів у межах необхідної точності або об'єктивності;
недостатність інформації;
складність чи неможливість отримання інформації, збору доказів та фіксації втрат через активну фазу бойових дій;
відсутність доказової бази інформації, що підтверджує втрати;
триваюча збройна агресія Російської Федерації.

9. ДОДАТКИ

Додаток 1

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2

Виявлені недоліки щодо методичного врегулювання визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду, землі, ґрунтам, а також підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності збройною агресією Російської Федерації проти України

Розпорядчий акт, яким врегульовано визначення шкоди та збитків	Недоліки процесу визначення шкоди та збитків
Шкода, завдана земельним ресурсам	
<p>Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Мінагрополітики від 18.05.2022 № 295)</p>	<p>1. Не визначає порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та порядку і строків передачі копій підтверджуючих документів обласним державним (військовим) адміністраціям.</p> <p>2. Унеможливує визначення та відшкодування збитків власникам землі (землекористувачам), оскільки містить посилання на Порядок № 284, який не враховує особливостей визначення та відшкодування збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації, не встановлює суб'єкта-ініціатора визначення збитків, а також не кореспондується з п.2 Методики № 295 щодо відповідального за визначення шкоди та збитків</p>
Економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств	
<p>Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (спільний наказ Мінекономіки та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223)</p>	<p>1. Не визначає порядку фіксації фактів (документування, збору доказової бази) визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності збройною агресією Російської Федерації, а також порядку і строків передачі копій підтверджуючих документів відповідальним за визначення шкоди та збитків</p>
Шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці	
<p>Методику не затверджено (станом на 01.04.2023)</p>	

Додаток 2

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2

Інформація щодо розрахунків шкоди від забруднення ґрунтів внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану за період 24.02.2022 - 01.04.2023

№ з/п	Територіальний орган	Кількість встановлених фактів забруднення ґрунтів	Загальна площа забруднених ґрунтів, га	Загальний розмір шкоди від забруднення ґрунтів, тис.грн	Загальна кількість сформованих справ щодо забруднення ґрунтів	Загальна площа земель, на яких здійснено заходи з ліквідації забруднення ґрунтів, га
1	ДЕІ у Вінницькій області	2	0,0155	1 322,3640	2	0
2	ДЕІ у Волинській області	5	1,4486	48 514,5740	5	0
3	ДЕІ у Закарпатській області	2	0,0409	1 384,3400	1	0,0409
4	ДЕІ у Львівській області	29	9,9026	1 631 253,2840	29	0,0000
5	ДЕІ у Сумській області	4	2,6393	0,0000	4	2,6393
6	ДЕІ у Тернопільській області	1	0,0222	13 078,3200	1	0,0222
7	ДЕІ у Харківській області	12	3,7315	9 401 522,1590	12	3,7315
8	ДЕІ у Хмельницькій області	17	1,8459	61 682,4300	17	0
9	ДЕІ у Чернігівській області	2	25,4660	21 521,5910	2	0
10	ДЕІ Карпатського округу	1	0,0129	552,1610	1	0
11	ДЕІ Південно-Західного округу	9	1,0299	89 037,3330	9	0
12	ДЕІ Південного округу	86	14,7455	14 297,0710	86	0
13	ДЕІ Поліського округу	16	7,5593	311 960,1340	0	0
14	ДЕІ Придніпровського округу	2	0,0945	714,0860	2	0
15	ДЕІ Столичного округу	13	5,4863	302 995,4230	13	0
16	ДЕІ Центрального округу	2	4,7390	16 256,9420	2	0
	РАЗОМ	203	78,7799	11 916 092,2120	186	6,4339

Додаток 3

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2

Інформація щодо розрахунків шкоди від засмічення ґрунтів внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану за період 24.02.2022 - 01.04.2023

№ з/п	Територіальний орган	Кількість встановлених фактів засмічення ґрунтів	Загальна площа засмічених ґрунтів, га	Загальний розмір шкоди від засмічення ґрунтів, тис.грн	Загальна кількість сформованих справ щодо засмічення ґрунтів	Загальна площа земель, на яких здійснено заходи з ліквідації засмічення ґрунтів, га.
1	ДЕІ у Вінницькій області	4	4,947	2 071 468,11	4	0,0000
2	ДЕІ у Волинській області	5	142 681,019	147 681,02	5	0,0000
3	ДЕІ у Донецькій області	92	23,819	8 124 200,24	92	0,0000
4	ДЕІ у Луганській області	16	603,845	294 827 321,25	16	0,0000
5	ДЕІ у Львівській області	32	6,828	32 383 470,68	32	0,0000
6	ДЕІ у Сумській області	4	14,484	104 309,48	7	14,4838
7	ДЕІ у Тернопільській області	1	11,399	5 527 130,08	1	11,3987
8	ДЕІ у Харківській області	814	5 584,662	328 633 620,19	814	5584,6620
9	ДЕІ у Хмельницькій області	5	0,379	97 011,37	5	0,0000
10	ДЕІ у Чернігівській області	67	23,811	9 113 002,36	67	20,3718
11	ДЕІ Карпатського округу	5	0,547	245 840,16	5	0,0000
12	ДЕІ Південно-Західного округу	98	17,585	21 183 163,59	98	0,0000
13	ДЕІ Південного округу	120	22,945	7 095 685,63	120	0,0000
14	ДЕІ Придніпровського округу	1	0,069	35 617,11	1	0,0000
15	ДЕІ Столичного округу	12	2,746	988 372,05	12	0,0000
16	ДЕІ Центрального округу	3	247,030	145 457 203,95	3	0,0000
	РАЗОМ	1 279	149 246,115	856 035 097,26	1 282	5 630,9163

Додаток 4

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2

Інформація про розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам сільськогосподарського призначення

№ з/п	Область	Втрачено (пошкоджено) ріллі	Спалено урожай	Знищено багаторічних насаджень	Витрати на відновлення меліоративних систем		Збитки від пожеж/вибухів на с/г землях	Витрати на рекультивацію земель		Збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення	Всього	Відс.
		тис. га	тис. га	тис. га	га	тис. грн	тис. грн	га	тис. грн	тис. грн	тис. грн	%
1	Дніпропетровська	7,9		7,6			7 392,2				7 392,2	0,1
2	Донецька*	136,4	8,2	1			87 974,7				87 974,7	1,1
3	Житомирська	2,5					7 272,0			4 146,2	11 418,2	0,1
4	Запорізька*	2,8	0,5	0,2	989,0	100 000,0	180 072,0			411 519,3	691 591,3	8,7
5	Київська	23,7		2	60,0		31 999,7	50,0	50,0	1 225,5	33 275,2	0,4
6	Кіровоградська						25,0				25,0	0,0
7	Луганська*	19	2,4									
8	Миколаївська	63,5	9,5		905,0	10 500,0	40 648,9	0,5		290 377,7	341 526,6	4,3
9	Одеська						30 000,0				30 000,0	0,4
10	Сумська	20,9					35 998,6	4,0	12,0	394 031,7	430 042,3	5,4
11	Харківська*	110,4					1 591 644,7	29 168,6		344,3	1 591 989,0	20,1
12	Херсонська*	1800		8,7			188 287,4			4 482 575,8	4 670 863,2	58,8
13	Черкаська						1 566,9				1 566,9	0,0
14	Чернігівська	11,3					40 217,8				40 217,8	0,5
Україна		2 198,4	20,6	19,5	1 954,0	110 500,0	2 243 099,9	29 223,1	62,0	5 584 220,4	7 937 882,3	100,0

*-без врахування тимчасово окупованих територій.

Додаток 5

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2

Інформація про розмір збитків, завданих власникам (землекористувачам) земельних ділянок

№ з/п	Область	Понесені або необхідні витрати на поліпшення якості земель (оранка, внесення добрив, посів, інші види робіт)	Вартість житлових будинків, виробничих та інших будівель	Вартість знищених багаторічних насаджень	Вартість водних джерел, зрошувальних систем, протиерозійних, протиселевих споруд	Неодержані доходи*	Разом
1	Житомирська	-	534,0	-	-	3 612,2	4 146,2
2	Запорізька*	210 940,5	-	13 409,0	43 252,0	143 917,8	411 519,3
3	Київська	10,0	-	-	530,0	685,4	1 225,5
4	Миколаївська	144 907,1	36 412,4	-	-	109 058,2	290 377,7
5	Сумська	37 455,0	86 166,2	-	3 461,1	266 949,4	394 031,7
6	Харківська*	-	-	-	-	344,3	344,3
7	Херсонська*	592 864,8	-	-	-	3 889 710,9	4 482 575,8
Україна		986 177,4	123 112,6	13 409,0	47 243,1	4 414 278,3	5 584 220,4

*-без врахування тимчасово окупованих територій.

Додаток 6

До Звіту, затвердженого рішенням Рахункової палати
від 25.07.2023 № 15-2Зведена інформація щодо збитків завданих сільськогосподарським підприємствам недержавної форми власності станом на
01.04.2023, в розрізі областей та напрямків

Область	К-сть підприємств, що зазнали втрат, од	Техніка, у т.ч. сільськогосподарська		Напрямок	К-ть суб'єктів господарювання	Пошкоджені або зруйновані будівлі тваринницьких ферм		Тварини	Голів (бджоло-сімей)	Сума, тис. грн	Виробничі потужності, сума завданих збитків у рослинництві (вартість активів, що було знищено/пошкоджено), тис. грн			Втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг, тис. грн	Упущена вигода, тис. грн	Втрати та збитки підприємств, тис. грн	
		к-ть	сума збитку, тис. грн			к-ть	сума збитку, тис. грн				виробництво, зберігання та переробка зерна	садівництво та виноградарство	овочівництво, в т.ч. закритий ґрунт			всього	у т.ч. втрати підтверджені експертними висновками
Дніпропетровська	45	3	870,0	свинарство	2	1	12 556,4	свині	не визначено	не визначено	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	97426,4	0,0
				конярство	1	1	84 000,0	коні	не визначено	не визначено							
Донецька*	197	2366	564226,5	птахівництво	7	31	87 649,4	птиця	1201339	263219,5	1838730,1	23077,0	0,0	0,0	0,0	3540597,5	0,0
				скотарство	6	52	134 108,2	ВРХ	1246	15112,7							
				свинарство	11	70	491 582,4	свині	25061	103894,3							
				кролівництво	1	3	13 130,0	кролі	3130	939,0							
				вівчарство	1	інформація не надана	2 200,0	Вівці	600	1885,0							
				бджільництво	0	0	0,0	бджоло-сімей	24	27,0							
				конярство	0	0	0,0	коні	7	229,7							
органічне землеробство	1	2	86,7	червоні каліфорнійські хробаки	5000000	500,0											
Житомирська	10	0	0,0	свинарство	1	20	9 600,7	свині	1505	4956,9	22089,0	0,0	0,0	0,0	0,0	36646,6	0,0
Запорізька*	13	146	62645,0	птахівництво		2	35 000,0	птиця	10000	190,3	0,0	74287,0	82860,0	0,0	0,0	463431,0	0,0
				скотарство	3	7	87 001,7	ВРХ	1234	42657,0							
				свинарство	2	2	7 192,0	свині	1160	7192,0							
				вівчарство	1	0	0,0	вівці	18872	43406,0							
				рибництво	5	інформація не надана	21 000,0										
Київська	27	493	312363,9	птахівництво	2	4	9 250,0	птиця	106252	3857,0	142600,9	2100,0	199274,5	0,0	0,0	685752,4	12695,3

Продовження додатка 6

Область	К-сть підприємств, що зазнали втрат, од	Техніка, у т.ч. сільсько-господарська		Напрямок	К-ть суб'єктів господарювання	Пошкоджені або зруйновані будівлі тваринницьких ферм		Тварини	Голів (бджоло-сімей)	Сума, тис. грн	Виробничі потужності, сума завданих збитків у рослинництві (вартість активів, що було знищено/пошкоджено), тис. грн			Втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг, тис. грн	Упущена вигода, тис. грн	Втрати та збитки підприємств, тис. грн	
		к-ть	сума збитку, тис. грн			к-ть	сума збитку, тис. грн				виробництво, зберігання та переробка зерна	садівництво та виноградарство	овочівництво, в т.ч. закритий ґрунт			всього	у т.ч. втрати підтверджені експертними висновками
				скотарство	7	7	збитки не визначено	ВРХ	338	1778,9							
				свинарство	1	2	збитки не визначено	свині	3890	14287,2							
				бджільництво	1	0	0,0	бджоло-сімей	120	240,0							
Луганська*	17	366	65 115,0	птахівництво	1	інформація не надана	4 500,0	птиця	30000	3000,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	72615,0	0,0
Миколаївська	64	522	90 516,8	птахівництво	1	2	126,0	птиця	не визначено	не визначено	150013,5	0,0	0,0	0,0	0,0	245022,7	4534,4
				скотарство	1	3	50,9	ВРХ	130	не визначено							
				свинарство	1	4	1 520,0	свині	120	не визначено							
				вівчарство	1	1	1 850,0	вівці	250	935,0							
				бджільництво	1	1	10,5	бджоли	0	0,0							
Сумська	23	204	373 433,5	птахівництво	1	10	3 820,1	птиця	83	12,5	408667,6	0,0	0,0	0,0	0,0	825522,7	14445,9
				скотарство	2	5	9 123,8	ВРХ	98	1247,5							
				свинарство	4	6	17 243,3	свині	5020	11974,4							
Харківська*	630	6739	496 887,3	птахівництво	1	10	2 871,6	птиця	0	0,0	830598,8	1530,4	18900,4	0,0	0,0	2804767,5	850,0
				скотарство	10	95	1 009 556,3	ВРХ	10200	118410,8							
				свинарство	3	51	4 8476,3	свині	73244	275176,4							
				вівчарство	1	1	86,1	вівці	571	2043,6							
				кролівництво		0	0,0	кролі	257	54,0							
				конярство	0	0	0,0	коні	5	175,5							
Полтавська	1	0	0,0	птахівництво	1	3	21389,9	птиця	124	11,0	0,0	0,0	0,0	9200,0	3400000,0	3430600,9	0,0
Одеська	5	0	0,0	не визначено		інформація не надана	не визначено	не визначено	не визначено	не визначено	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Херсонська*	350	770	164 208,3	птахівництво	1	інформація не надана	0,0	птиця	4033300	806660,0	126062,2	0,0	0,0	0,0	3889710,9	5106525,0	8395,6
				скотарство	0	1	95,0	ВРХ	2500	25000,0							
				свинарство	0	1	67,7	свині	15 000	90 000,0							

Область	К-сть підприємств, що зазнали втрат, од	Техніка, у т.ч. сільсько-господарська		Напрямок	К-ть суб'єктів господарювання	Пошкоджені або зруйновані будівлі тваринницьких ферм		Тварини	Голів (бджоло-сімей)	Сума, тис. грн	Виробничі потужності, сума завданих збитків у рослинництві (вартість активів, що було знищено/пошкоджено), тис. грн			Втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг, тис. грн	Упущена вигода, тис. грн	Втрати та збитки підприємств, тис. грн	
		к-ть	сума збитку, тис. грн			к-ть	сума збитку, тис. грн				виробництво, зберігання та переробка зерна	садівництво та виноградарство	овочівництво, в т.ч. закритий ґрунт			всього	у т.ч. втрати підтверджені експертними висновками
				бджільництво	0	0	0,0	бджоло-сімей	5 881	4 704,8							
				конярство	0	0	0,0	коні	1	16,1							
Черкаська	3	2	369,0		0	0	0,0		0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	369,0	0,0
Чернігівська	59	834	148 554,2	скотарство	14	інформація не надана	16 468,5	ВРХ	462	9 854,2	0,0	0,0	0,0	0,0	3 864 600,0	4 061 116,4	0,0
				свинарство	2		16 863,4	свині	1400	4776,1							
				птахівництво	15		164 607,0	птиця	5381098	1076950,3							
				скотарство	43		1 256 404,4	ВРХ	16078	214 061,1							
				свинарство	27		605 102,2	свині	126400	512 257,3							
				кролівництво	1		13 130,0	кролі	3387	993,0							
				вівчарство	4		4 136,1	вівці	20293	48 269,6							
				бджільництво	2		10,5	бджоло-сімей	6025	4 971,8							
				конярство	1		84 000,0	коні	13	421,3							
				рибництво	5	інформація не надана	21 000,0	риба	0	0,0							
				органічне землеробство	1		86,7	червоні каліфорнійські хробаки	5000000	500,0							
Разом	1444	12445	2279189,5		99	398	2 148 476,9		10 553 294	1858424,4	3 518 762,2	100 994,4	301 034,9	9 200,0	11 154310,9	21370 393,2	40 921,2

*-без врахування тимчасово окупованих територій

10. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

KSE	Київська школа економіки
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку
Держводагентство	Державне агентство водних ресурсів України
Держгеокадастр	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру
Держекоінспекція, ДЕІ	Державна екологічна інспекція України
Держпродспоживслужба	Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів
Держстат	Державна служба статистики України
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Каховська ГЕС	Каховська гідроелектростанція
Методика № 167	Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 року № 167, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 квітня 2022 року за № 406/37742
Методика № 295	Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 жовтня 2022 року № 295, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 травня 2022 року за № 586/37922
Методика № 3904/1223	Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затверджена спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 грудня 2022 року за № 1522/38858

Мінагрополітики	Міністерство аграрної політики та продовольства України
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
Мінекономіки	Міністерство економіки України
Мінреінтеграції	Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України
Мінінфраструктури	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
Нацполіція	Національна поліція України
Порядок № 284	Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284
Порядок № 326	Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326
Постанова № 326	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації".
Правила № 86	Правила розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02 лютого 2022 року № 86
СБУ	Служба безпеки України

11. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Забруднення ґрунтів	накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості (відповідно до Методики № 167)
Засмічення земель	наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів (відповідно до Методики № 167)
Збитки	втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) (стаття 22 Цивільного кодексу України)
Землевласники	юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які відповідно до закону набули права власності на землю в Україні, а також територіальні громади та держава щодо земель комунальної та державної власності відповідно (п.п. 14.1.34 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI)
Землекористувачі	юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності, у т. ч. на умовах оренди (п.п. 14.1.73 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI)
Земельні ресурси	сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві (Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV "Про охорону земель")
Меліоративна система	технологічно цілісна інженерна інфраструктура, що включає в себе такі окремі об'єкти, як меліоративна мережа каналів, трубопроводів (зрошувальних, осушувальних, осушувально-зволожувальних, колекторно-дренажних) з гідротехнічними спорудами і насосними станціями, захисні дамби, спостережна мережа, дороги і споруди на них, взаємодію яких забезпечує управління водним, тепловим, повітряним і поживним режимом ґрунтів на меліорованих землях (ст. 1 розділу I Закону України від 14 січня 2022 року № 1389-XIV "Про меліорацію земель")

Реквізіція	майно в умовах воєнного або надзвичайного стану може бути примусово відчужене у власника з подальшим повним відшкодуванням його вартості
Рекультивация порушених земель	комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель (підпункт 1 статті 166 глави 26 розділу VI Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III)
Сільське господарство (сільськогосподарське виробництво)	вид господарської діяльності з виробництв продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі (Закон України від 18 січня 2001 року № 2238-III "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років")

Член Рахункової палати

_____

(підпис)

Віктор БОГУН